

RAČUNALNIŠKA ARHITEKTURA

1 Uvod

1. Uvod :

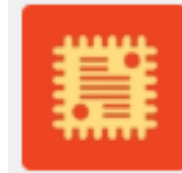
- ❑ 1.1 Predmet RA
- ❑ 1.2 Računalniki včeraj in danes
- ❑ 1.3 Osnove zgradbe in delovanja računalnikov
- ❑ 1.4 Analogno – digitalno, zvezno diskretno
- ❑ 1.5 8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše)
- ❑ 1.6 Praktična realizacija računalnikov

1. Uvod :

- 1.1 Predmet RA
- 1.2 Računalniki včeraj in danes
- 1.3 Osnove zgradbe in delovanja računalnikov
- 1.4 Analogno – digitalno, zvezno diskretno
- 1.5 8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše)
- 1.6 Praktična realizacija računalnikov

Računalniška arhitektura – 1.1 Predmet RA

- Spletne strani: <http://ucilnica.fri.uni-lj.si>
<https://padlet.com/rawall/RAWall>
- MS Teams
 - Koda za vstop: **kygg8n7**
- Govorilne ure: trenutno torek ob 18:15 v R2.40,50
Občasne spremembe bodo pravočasno objavljene na učilnici

RA VSP 2022/23

Ekpa RA Tutorji

Žiga Pušnik
ziga.pusnik@fri...

Anamari Orehar
ao6477@student.uni-lj.si

Kristian Šurbek
ks5453@student.uni-lj.si

Andrej Sušnik
as1767@student.uni-lj.si

Robert Rozman
rozman@fri.uni-lj.si

■ Literatura (knjige na voljo tudi v knjižnici FRI)::

- Vsebina predavanj, lab. vaj in prosojnic
 - <http://ucilnica.fri.uni-lj.si>

- MS Teams (komunikacija, zapiski s table)

- Skupni (deljeni) zapiski – Gdocs

----- Skupni zapiski/Shared course notes -----

 [Computer Architecture - Crowd-sourced Shared Notes](#)

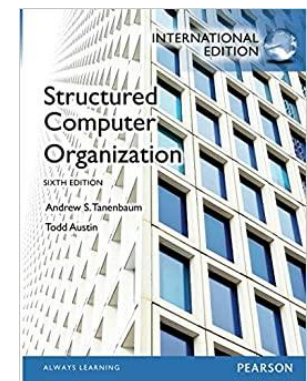
 [Računalniška arhitektura - Deljeni zapiski za skupno dopolnjevanje](#)

- Osnovna, bolj obširna:

- Dušan Kodek: ARHITEKTURA IN ORGANIZACIJA RAČUNALNIŠKIH SISTEMOV, Bi-TIM, 2008

- Dodatna (samo določeni deli):

- Andrew S. Tanenbaum: STRUCTURED COMPUTER ORGANIZATION, Sixth Edition Pearson Prentice Hall, 2013

Izhodišča :

- Ni neumnih vprašanj, so samo tisti, ki ne vprašajo
- Vedno dobrodošli
- Vsi se trudimo

Povpr.ocena/max- [št.odg./vsi]¤	2021/22-Nosilec¤	2020/21-Nosilec¤	2019/20-Nosilec¤
Predmet¤	4.53/5-[192/196]¤	4.65/5-[154/161]¤	4.54/5-[149/150]¤
Izvajalec¤	4.75/5-[192/196]¤	4.74/5-[154/161]¤	4.79/5-[149/150]¤

Mnenja slušateljev (2018/21) - izbor:

- Dobro:
 - Kahoot! Veliko sem odnesel od kahoota ter RA walla z vprašanji.
 - OneNote zvezki z zapiski, uporabne in zanimive vaje, Kahooti, dobri pdfji
 - Na predavanjih so bila velikokrat omenjena aktualna vprašanja ali novice, spodbuja se kritično in samostojno razmišljanje
 - Velik poudarek da na razumevanje, in ne na učenje na pamet
 - Energija predavatelja, praktični (življenjski) primeri
 - Good learning system for foreign students
 - ... asistentom in še posebej profesorju se vidi da jim ni vseeno za naše znanje. Zaradi tega se pozna kvaliteta predavanj in vaj.
- Izboljšati, pojasniti:
 - Teorija kdaj postane težko razumljiva, težko je slediti novim pojmom in idejam.
 - Snov predavanja <> vaje
 - „Ni popoln, kar je za vsakega značilno“

Novosti - posebnosti 2022:

- Živa izvedba predavanj in vaj

- <https://padlet.com/rawall/RAWall>
 - Vprašanja, izzivi, povezave, ...

- Orodja :

- e-učilnica <http://ucilnica.fri.uni-lj.si>
- MS Teams (tabla, komunikacija)

- Izhodišča:

- karseda aktivno (v živo)
- sodelovanje, pogovor, vprašanja, komentarji, ...
- nova platforma STM32H750-DK

What's new in 2022:

- Live lectures and lab sessions (one lab session in English)

- <https://padlet.com/rawall/RAWall>
 - Questions, challenges, links, ...

- Platforms :

- e-classroom <http://ucilnica.fri.uni-lj.si>
 - Computer Architecture - Crowd-sourced Shared Notes

- MS Teams (board notes, communication)
 - Team entry code : **kygg8n7**

- Important :

- be active
- cooperate, talk, ask, comment, ...
- all major documents are translated to English
- testing of realtime Slovene-English translation – project ON
- please help us on English documents (typos, missing content, ...)

Računalniška arhitektura

[Nadzorna plošča](#) / [Moji predmeti](#) / [ra](#)

Splošno - General

- [Splošne informacije - General info](#)
- [Forum novic - News Forum](#)
- [Forum - RA - vprašanja in odgovori - Q&A](#)
- [Wiki RA](#)
- [RAWall - Padlet komunikacijski kanal za predavanja](#)

Izpitni roki - Exams 2022/2023

- [Izpitni roki pravila - Exams Rules](#)
- [Primeri prejšnjih izpitov - Selected previous exams](#)

Predavanja/Lectures 2022/23

----- **Arhiv: Predavanja/Lectures 2021/22** -----

- [RA-1 Uvod](#) Uploaded 6/10/21, 23.35
- [RA-1 Introduction](#) Uploaded 6/10/21, 23.36
- [RAM_pomnilnik_demo.circ](#) Uploaded 6/10/21, 23.37
- [Pomen poznavanja računalniške arhitekture, Miha_Krajnc](#) Uploaded 14/10/21, 02.31

MS Teams: Komunikacija, OneNote zvezek

The screenshot displays the Microsoft OneNote application interface. The title bar shows the search bar with the text "Iskanje" and window control buttons. The left sidebar contains navigation options: "Dejavnost", "Klepet", "Ekipe", "Dodeljene...", "Koledar", "Datoteke", "Kanali", "Aplikacije", and "Pomoč". The main content area is titled "Zvezek za predavanja" (Presentation Binder) and shows a table of contents for "RA VSP 202223 zvezek".

RA VSP 202223 zvezek	
Dobrodošli	Naslovnica
> _Collaboration Space	Pregled vsebine - kazalo
> _Knjižnica vsebine	1. Uvod
Uporaba knjižnice v...	1.1 Predmet RA
Predavanja - Lectures	Kako delati ?
> _Samo učitelj	1.2 Računalniki včeraj i...
	1.3 Osnove zgradbe in...
	1.4 Analogno – digital...
	1.5 8 pomembnih idej ...
	1.6 Praktična realizacij...

Below the table of contents, there are buttons for "Dodajte odsek" and "Dodajte stran". The right pane shows a preview of the "Pregled vsebine - kazalo" (Table of Contents) page, dated "sreda, 28. april 2021 11:20". The content of the preview is a list of numbered, underlined links:

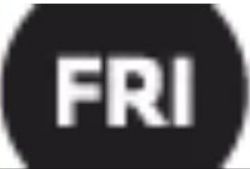
- [1. Uvod](#)
- [2. Razvoj strojev za računanje](#)
- [3. Osnove delovanja računalnikov](#)
- [4. Strojni \(zbirni\) ukazi](#)
- [5. Operandi](#)
- [6. Centralna procesna enota - CPE](#)
- [7. Merjenje zmogljivosti CPE](#)
- [8. Pomnilniške tehnologije](#)
- [9. Pomnilniška hierarhija](#)

Tedenska vsebina

<https://padlet.com/rawall/RAWall>

RRobi + 1 = 2d
RA Wall
Osnovni viri za tekoči teden, odprto za vprašanja, diskusijo in predloge...

Stalni viri

- RRobi 3d
FRI E-učilnica

Računalniška arhitektura
Na laboratorijskih vajah spoznamo zgrad...
uni-lj
Add comment
- RRobi 3d
MS Teams
Team code: 1flxcj5
Add comment

Vsebina

RRobi 3d

Title

- 1.Uvod :
- 1.1 Predmet RA
- 1.2 Računalniki včeraj in danes
- 1.3 Osnove zgradbe in delovanja računalnikov
- 1.4 Analogno – digitalno, zvezno diskretno
- 1.5 8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše)
- 1.6 Praktična realizacija računalnikov

Share icons: upload, link, search, camera, more

Moja vprašanja

RRobi 3d

Katero srednjo šolo ste končali ?

AnswerGarden * Katero srednjo šolo ste ...
AnswerGarden is a new minimalistic bra...
answergarden
Add comment

RRobi 3d

Kako lahko predstavite/računate s številom π v računalniku ?

AnswerGarden * Kako lahko predstavite/...
AnswerGarden is a new minimalistic bra...
answergarden
Add comment

Viri

Space shuttle Atlantis launch monitorin...
by Dewesoft
YouTube
Add comment

RRobi 2d

Intel: The Making of a Chip with 22nm/3D Transistors

Intel: The Making of a Chip with 22nm/3...
by Intel
YouTube
Add comment

Vprašanja, komentarji

RRobi 3d

Premik vprašanj in odgovorov

Pomembnejša vprašanja in odgovore premikam na Wiki stran predmeta :

Računalniška arhitektura
Na laboratorijskih vajah spoznamo zgrad...
uni-lj
Add comment

Anonymous 3d

Pisava.size() ++

1 comment

Anonymous 10mo

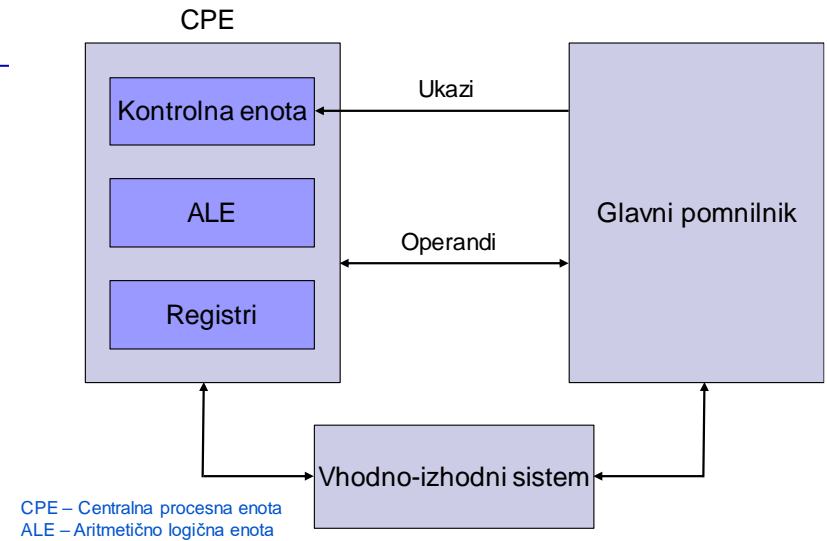
Ta oranžna barva se od zadaj ne vidi ce imate mogoče se kaksno drugo
Add comment

Kaj boste lahko izvedeli pri predmetu
Računalniška arhitektura?

Predavanja, vaje

Vsebina predavanj:

- RA-1 Uvod
- RA-2 Razvoj strojev za računanje
- RA-3 Osnovni principi delovanja
- RA-4 Strojni ukazi
- RA-5 Predstavitev informacije v računalniku
- RA-6 Zgradba in delovanje CPE
- RA-7 Merjenje zmogljivosti CPE
- RA-8 Pomnilnik
- RA-9 Pomnilniška hierarhija

Vsebina laboratorijskih vaj:

- Spoznati **osnove računalniške arhitekture** s praktičnega vidika
- **Razumeti delovanje računalnika (ARM)** s programiranjem v zbirnem jeziku
- **Podrobnejši vpogled:**
 - **v delovanje računalnika**
 - **v izvajanje programov na računalniku**

Nadgradnja -> predmet Organizacija računalnikov, Vhodno izhodne naprave in ostali sorodni predmeti

Računalnik STM32H750-DK

- Računalnik FRI-SMS
 - Mikrokontrolnik AT91SAM9260 iz družine mikrokontrolnikov ARM9

Zakaj je računalniška arhitektura pomembna ?

- 4 vprašanja in
- 4 odgovori

1. Produkti z aparaturno in programsko opremo

Primeri uspešnih projektov/podjetij (HW+SW)

Make your home healthier,
your office more productive

Uncover the simple solutions. With just a small, stylish, cordless
and connected Cube in each room.

Get Your Cubes Now!

Winter 2013 batch available!

Chipolo - Bluetooth Item Finder for iPhone and Android
by The Chipolo Team

Home Updates **17** Backers **5,329** Comments **1,011**

Funded! This project was successfully funded on November 15, 2013

Trbovlje, Slovenia Technology

Chipolo
Nothing is lost.

GO:GLOBAL MEMBER | SPS SK200 AUTUMN BATCH 2014

5,329 backers
\$293,014 pledged of \$15,000 goal
0 seconds to go

Project by
The Chipolo Team
Trbovlje, Slovenia

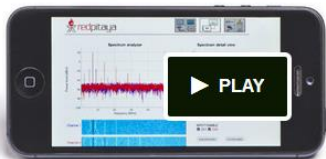
First created - 0 backed
Has not connected Facebook

COSYLAB

OPEN INSTRUMENTS
FOR EVERYONE

826 backers
\$256,125 pledged of \$50,000 goal
0 seconds to go

Funding period
Jul 22, 2013 - Sep 20, 2013 (60 days)

Project by
Red Pitaya
Newport News, VA

DEWESoft
YEAR WARRANTY

2. Učinkovitejše programiranje

- Ker poznavanje arhitekture in delovanja računalnikov lahko vodi v učinkovitejše programiranje (programe).
 - Primer 1: optimizacija programa za hitrejše delovanje ob upoštevanju delovanja predpomnilnikov

```
/* Before */
for (j = 0; j < 100; j = j + 1)
    for (i = 0; i < 5000; i = i + 1)
        x[i][j] = 2 * x[i][j];
/* After */
for (i = 0; i < 5000; i = i + 1)
    for (j = 0; j < 100; j = j + 1)
        x[i][j] = 2 * x[i][j];
```

2. Učinkovitejše programiranje

- Ker **poznavanje arhitekture in delovanja računalnikov** lahko vodi v **učinkovitejše programiranje** (programe).
 - Primer 2: optimizacija programa za hitrejšo delovanje ob upoštevanju vzporednosti delovanja - paralelnosti

us/Iteration	Iterations/sec
2.02500	493827.16
0.53300	1876172.61

```
double results[st];  
  
for(int i = 0; i < st; ++i)  
{  
    results[i] = a[i] * b[i];  
}
```

```
float results[st];  
  
for(int i = 0; i < (st - 8); i += 8)  
{  
    __m256 i_a = _mm256_load_ps(&a[i]);  
    __m256 i_b = _mm256_load_ps(&b[i]);  
    __m256 i_c = _mm256_mul_ps(i_a, i_b);  
    _mm256_store_ps(&results[i], i_c);  
}  
  
for(int i = (st - 8); i < st; ++i)  
{  
    results[i] = a[i] * b[i];  
}
```

Spodnja rešitev je skoraj 4-krat hitrejša !

Vir: „Pomen poznavanja računalniške arhitekture“,
avtor Miha Krajnc (e-učilnica).

3. Zakaj še zbirnik ?

Zbirnik oziroma strojni jezik je edini jezik, ki ga računalnik razume in zna izvajati

„kdo pa to še zna ?“

3. Zakaj še zbirnik ?

„ker se je „vljudno“ naučiti domačega jezika, kulture ...“

[Dejan Črnica, Dewesoft]:

Past Meetup

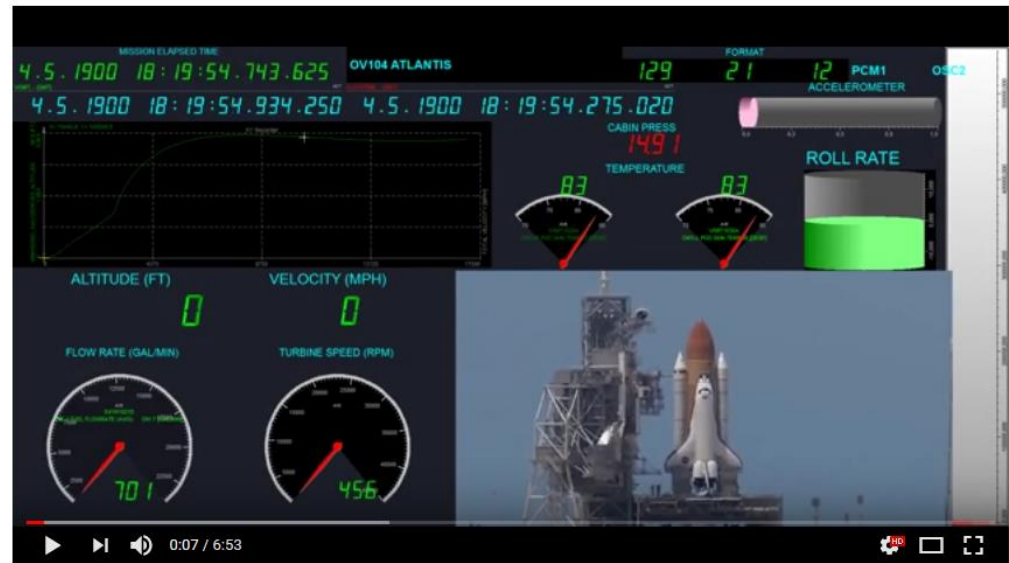
Code optimization on modern processors [Dejan Črnica, Dewesoft]

Code optimization is important but often overlooked part of a software project. In this talk we will dive deep and discuss when and why to optimize code, how to approach optimization and how to design data structures and algorithms for scalable performance.

„pri nas v podjetju razvijalci „govorijo“ v zbirniku...“

„s poznavanjem sistemov in zbirnika lahko pohitrimo kodo tudi **64x** !!!...“

Dejan Črnica Dejan Črnica is **lead software engineer at Dewesoft** (<https://www.dewesoft.com/careers>) since 2001. He has designed and implemented core modules of Dewesoft application with particular focus on application performance to keep software in front of competition.

Space shuttle Atlantis launch monitoring with Dewesoft software

https://www.youtube.com/watch?v=R8QmL1pyUSo&ab_channel=Dewesoft

3. Zakaj še zbirnik ?

Kje je pomembno znanje arhitekture?

- Če programer ve kako deluje prevajalnik in zbirnik, lahko lažje in hitreje reši napake v kodi.
- Omogoči pisanje **hitrejših programov.**
- Programerji razumejo relativno ceno operacij(**CPI**) in **učinke različnega načina pisanja programa**

Zakaj potem ne programiramo v zbirniku?

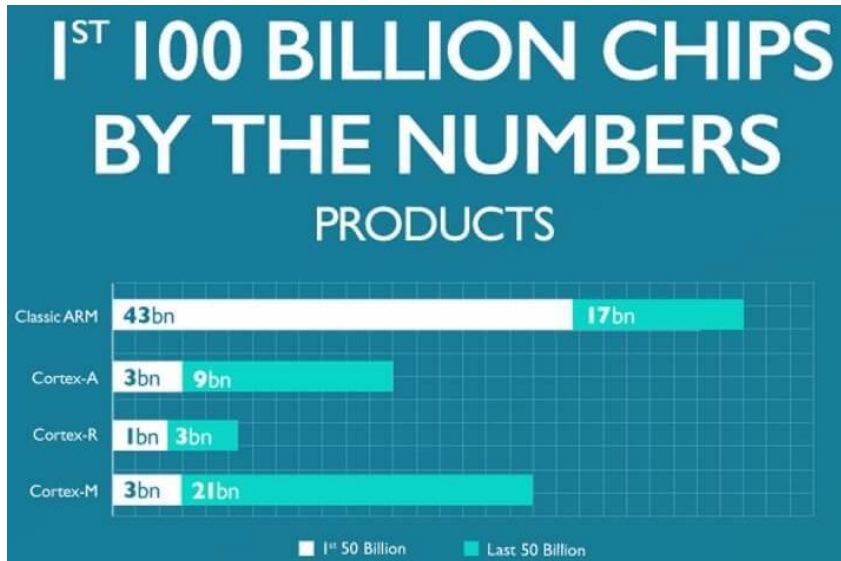
V bistvu bomo programirali z posebnimi metodami, ki se neposredno prevedejo v zbirne ukaze.

Dodatno gradivo (e-učilnica): „Pomen poznavanja računalniške arhitekture“, avtor Miha Krajnc.

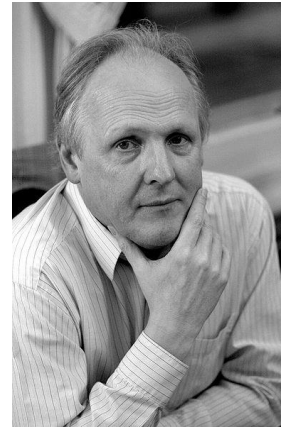
4. Zakaj ravno ARM arhitektura?

Ker ??? ...“

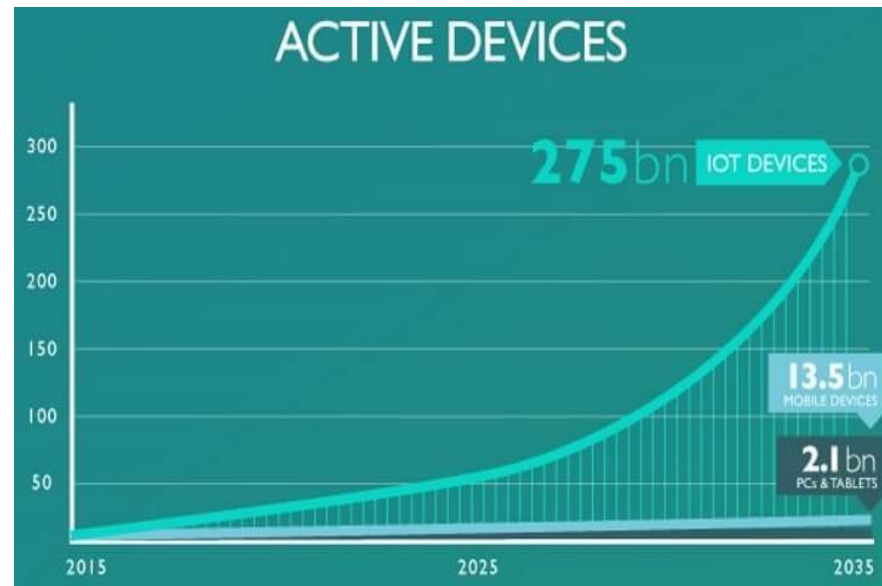
4. Zakaj ravno ARM arhitektura?

„Steve Furber na FRI“

principal designer of the BBC Micro and the ARM 32-bit RISC microprocessor.^[15]

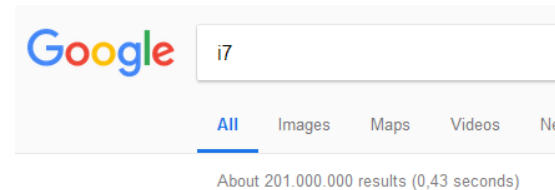
<https://community.arm.com/processors/b/blog/posts/inside-the-numbers-100-billion-arm-based-chips-1345571105>

1. Uvod :

- 1.1 Predmet RA
- 1.2 Računalniki včeraj in danes
- 1.3 Osnove zgradbe in delovanja računalnikov
- 1.4 Analogno – digitalno, zvezno diskretno
- 1.5 8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše)
- 1.6 Praktična realizacija računalnikov

Razvoj in uporaba računalnikov

- informacijska revolucija (tretja revolucija v naši civilizaciji)
- izredno hiter razvoj v zadnjih 25 letih
- aplikacije, ki so bile do nedavna „nemogoče“, so postale vsakdanje:
 - Računalniki v avtomobilih (avtonomna vožnja)
 - Mobilna telefonija
 - Analiza DNK (projekt Človeški genom)
 - Svetovni splet
 - Iskalniki (iskalnik Google: i7 \Rightarrow \approx 200.000.000 zadetkov v nekaj desetinkah sekunde)
 - Digitalni Asistenti

- Med računalniki so

- v izvedbi velike razlike:

- Superračunalnik

- Enostaven računalnik na enem čipu

- v zgradbi so razlike precej manjše

- Z vsakim, tudi najenostavnejšim, pa lahko izračunamo vse, kar se da izračunati (je izračunljivo).

Slabosti ?
Prednosti ?

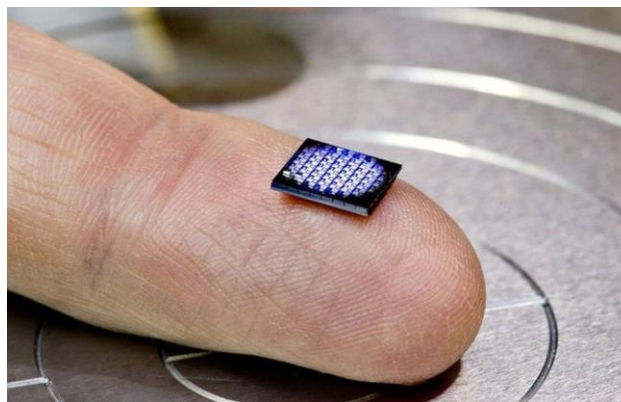
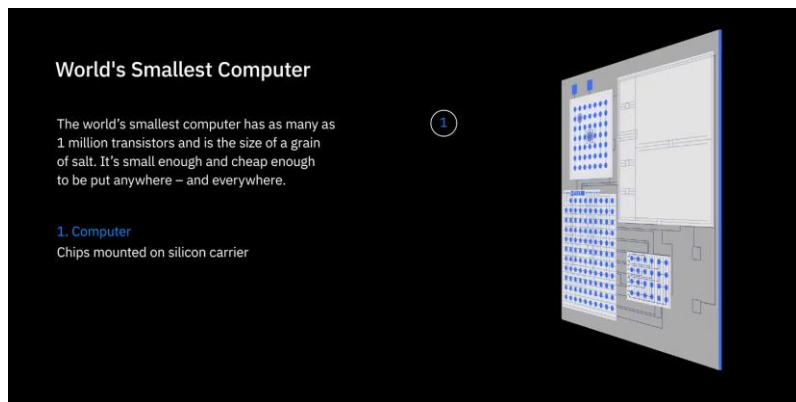
- Trenutno najzmogljivejši računalnik na svetu :
 - SUPERCOMPUTER FUGAKU v mestu Kobe, Japonska
 - 7 630 848 jeder
 - Zmogljivost 537 212 TFLOPS
 - Poraba energije 29 899 kW (HE Medvode 26 700 kW)

<https://www.top500.org/lists/top500/2021/06/>

<https://www.r-ccs.riken.jp/en/fugaku/3d-models/>

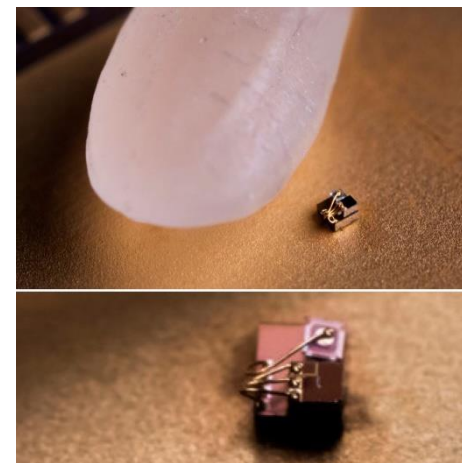
■ Eden najmanjših računalnikov na svetu (I. 2018):

<https://www.research.ibm.com/5-in-5/crypto-anchors-and-blockchain/>

The university on Thursday said its engineers have produced a computer that's **0.3 mm x 0.3 mm** -- it would be dwarfed by a grain of rice. While it drew comparisons to IBM's own 1mm x 1mm computer, Michigan's team said the creation is about more than just size.

- + Nizka poraba
- Manjša zmogljivost

<https://news.umich.edu/u-m-researchers-create-worlds-smallest-computer/>

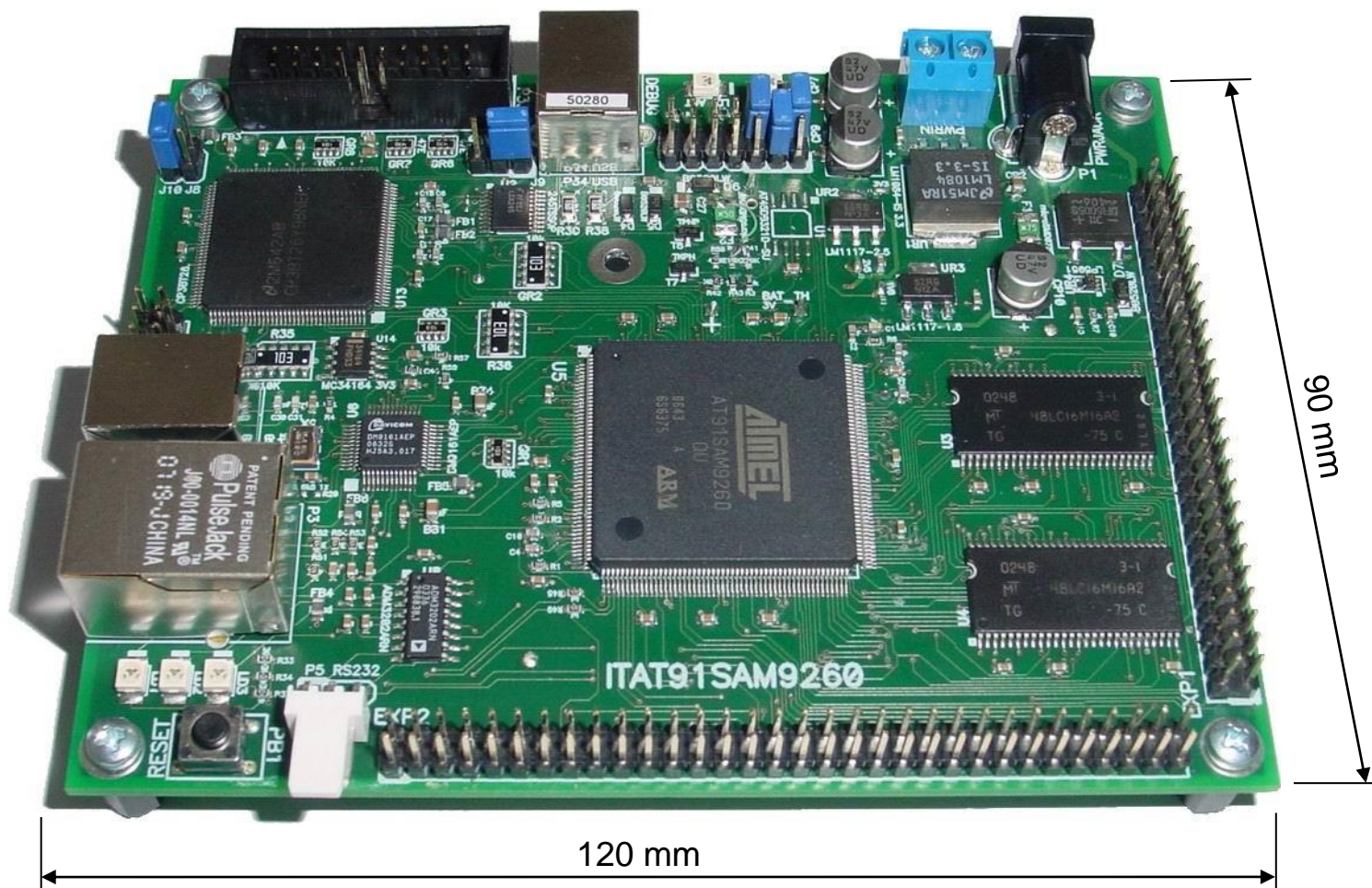
■ Mikro - računalnik STM32H750-DK (nekje vmes)

- Mikrokrmilnik STM32H750XB iz družine mikrokrmilnikov ARM-Cortex M7

System LDO, USB and backup regulators POR/PDR/PVD/BOR Multi-power domains Xtal oscillators 32 kHz + 4 ~48 MHz Internal RC oscillators 32 kHz + 4, 48 & 64 MHz 3x PLL Clock control RTC/AWU 1x SysTick timer 2x watchdogs (independent and window) 82/140/168 I/Os Cyclic redundancy check (CRC) Unique ID	Chrom-ART Accelerator™ JPEG Codec Acceleration Cache I/D 16+16 Kbytes Arm® Cortex® -M7 480 MHz	128-Kbyte Flash memory RAM 1056KB incl. 64KB ITCM FMC/SRAM/NOR/NAND/SDRAM Dual Quad-SPI 1024-byte + 4-Kbyte backup SRAM
Control 2x 16-bit motor control PWM synchronized AC timer 10x 16-bit timers 2x 32-bit timers 5x Low-power timer 16-bit High res. timer	Floating point unit (DP-FPU) Nested vector interrupt controller (NVIC) JTAG/SW debug/ETM Memory Protection Unit (MPU) ROP, PC-ROP anti-tamper	Connectivity TFT LCD controller HDMI-CEC 6x SPI, 3x I²S, 4x I²C Camera interface Ethernet MAC 10/100 with IEEE 1588 MDIO slave 2x FDCAN (Flexible Data rate) 1x USB 2.0 OTG FS/HS 1x USB 2.0 OTG FS 2x SDMMC 4x USART + 4 UART LIN, smartcard, IrDA, modem control 1x Low-power UART 4x SAI (Serial audio interface) SPDIF input x4 DFSDM (8 inputs/4 filters) SWP (Single Wire Protocol)
Crypto/Hash processor 3DES, AES 256, GCM, CCM SHA-1, SHA-256, MD5, HMAC Security services SFI and SB-SFU	AXI and Multi-AHB bus matrix 4x DMA True random number generator (RNG)	Analog 2x 12-bit, 2-channel DACs 3 x 16-bit ADC (up to 3.6 Msps) 20 channels/up to 2 MSPS Temperature sensor 2x COMP 2x OpAmp

- Mikro - računalnik FRI-SMS (nekje vmes)
 - Mikrokrmilnik AT91SAM9260 iz družine mikrokrmilnikov ARM9

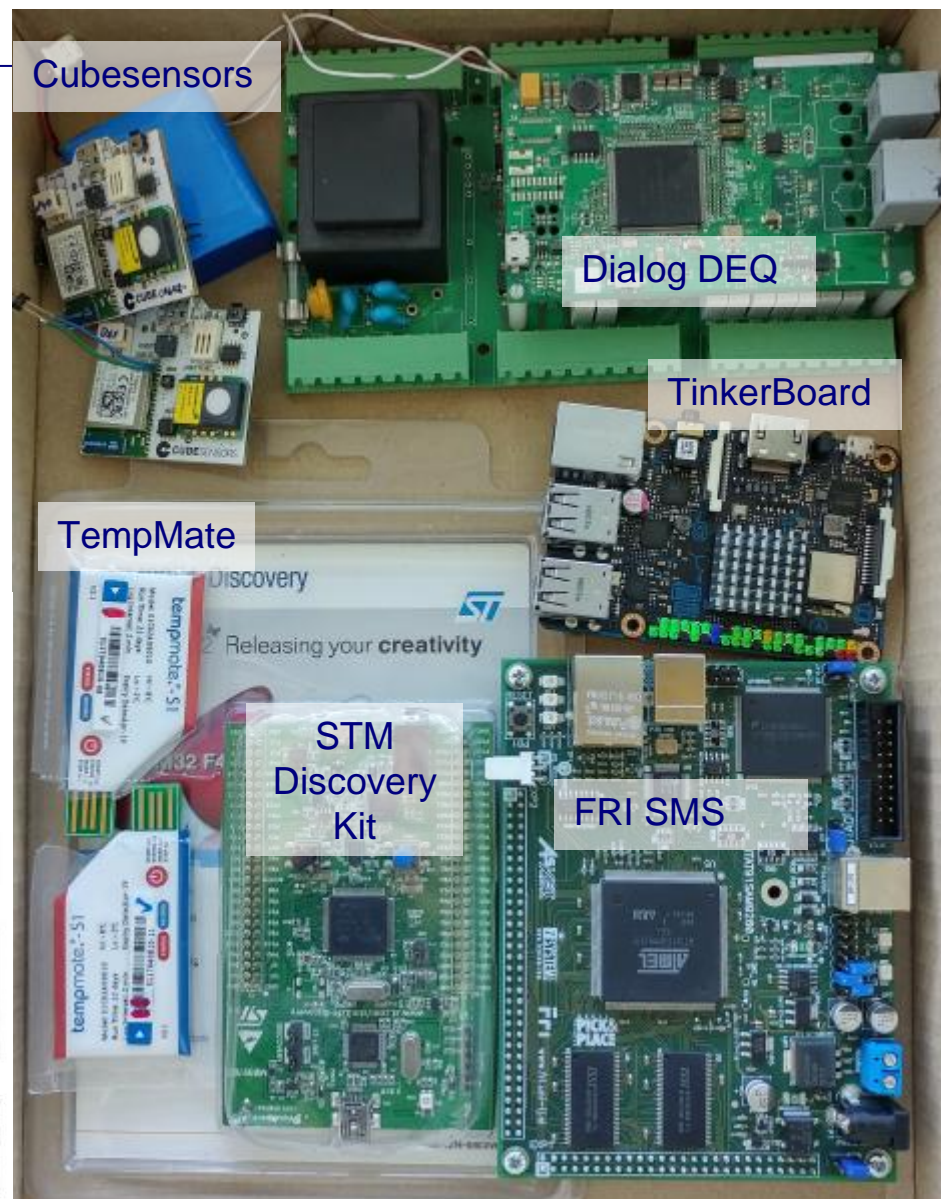

- V današnjem času se je delitev računalnikov poenostavila na tri kategorije po funkcionalnosti :
 - Osebni računalniki (namizni, tablični, . . .)
 - Strežniki
 - Med strežniki so velike razlike v ceni in zmogljivosti
 - Malo zmogljivejši namizni računalnik na spodnjem nivoju
 - Superračunalnik s terabajti glavnega pomnilnika in petabajti zunanlega pomnilnika na zgornjem nivoju
 - Vgrajeni (embedded = vsebovani) računalniki
 - Najštevilčnejša skupina računalnikov
 - Mikroprocesorji (ali mikrokrmilniki) v avtomobilih, mobilnih telefonih, igralnih konzolah, gospodinjskih aparatih, avdio in video napravah, ...

Vgrajeni (embedded)
računalniki
(konkretni primeri)

Vsi (na sliki desno) so
zasnovani na ARM arhitekturi.

Examples of Embedded Systems

1. Uvod :

- ❑ 1.1 Predmet RA
- ❑ 1.2 Računalniki včeraj in danes
- ❑ 1.3 Osnove zgradbe in delovanja računalnikov
- ❑ 1.4 Analogno – digitalno, zvezno diskretno
- ❑ 1.5 8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše)
- ❑ 1.6 Praktična realizacija računalnikov

Osnovni definiciji

Def: Arhitektura računalnika je

- obravnava za programerja vidnih lastnosti računalnika na način, ki je neodvisen od njegove logične in fizične realizacije [Kodek]
 - „... to, kar vidi programer na nivoju strojnega jezika ...“

Def: Organizacija računalnika (tudi mikroarhitektura) :

- obravnava logično zgradbo in lastnosti sestavnih delov računalnika in njihovih medsebojnih povezav [Kodek]
 - „ ... je arhitektura posameznih delov ...“
 - „ ... je bližje aparaturnemu (HW) nivoju ...“

Neka arhitektura se lahko realizira z različnimi vrstami organizacije in obratno.

Delovanje (digitalnih) računalnikov

- Računalniška arhitektura je tudi zgradba računalnika, kot jo vidi programer, ki programira v strojnem jeziku.
- Strojni jezik je jezik, ki ga sestavljajo ukazi, ki jih računalnik direktno izvaja. Te ukaze imenujemo strojni ukazi.
- Strojni ukazi so ukazi, ki so “vgrajeni” v računalnike. Računalniki različnih proizvajalcev lahko imajo različne strojne ukaze.

Računalnik „razume“ izključno strojne ukaze !!!

Kaj dela računalnik? (Kako deluje?)

- A. Samo izvaja ukaze
- B. Razmišlja in ukrepa
- C. Se uči iz primerov
- D. Govori

Kaj dela računalnik? (Kako deluje?)

Izvaja ukaze !

- Digitalni računalnik je stroj za reševanje problemov tako da izvaja ukaze, ki jih vanj vnašajo ljudje.
- Zaporedje ukazov, ki določajo kako naj stroj izvede določeno nalogo, imenujemo program.
- Elektronsko vezje v računalniku prepoznava in direktno izvaja samo omejeno število strojnih ukazov, v katere se morajo pred izvajanjem spremeniti vsi programi.
- Različni procesorji imajo različne strojne ukaze.

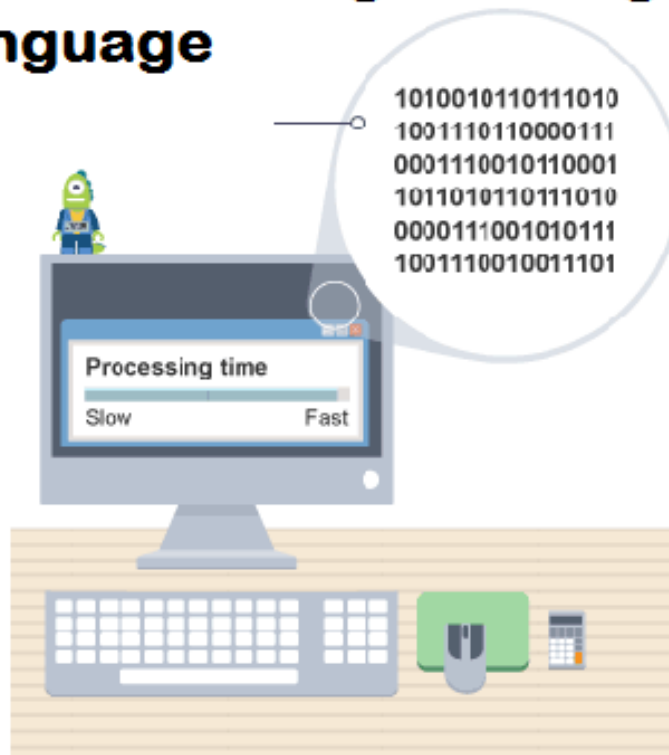
- Ti osnovni ukazi (strojni ukazi) so zelo enostavni kot npr.:
 - Seštej dve števili
 - Testiraj ali je število enako nič
 - Kopiraj podatek iz enega dela računalnikovega pomnilnika v drugi del.
- Vsak program, ki je napisan z nekimi drugačnimi ukazi (npr. z ukazi jezika Java, C++, VisualBasic,...) je zato treba spremeniti (prevesti) v te osnovne ukaze.

Utrditev razumevanja :

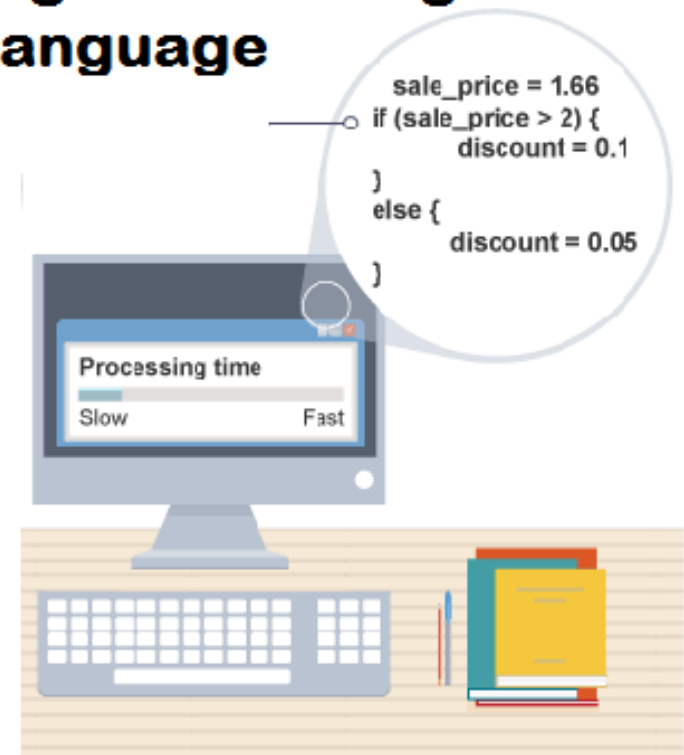
strojni jezik

<-> višjenivojski programski jeziki?

Low Level Programming Language

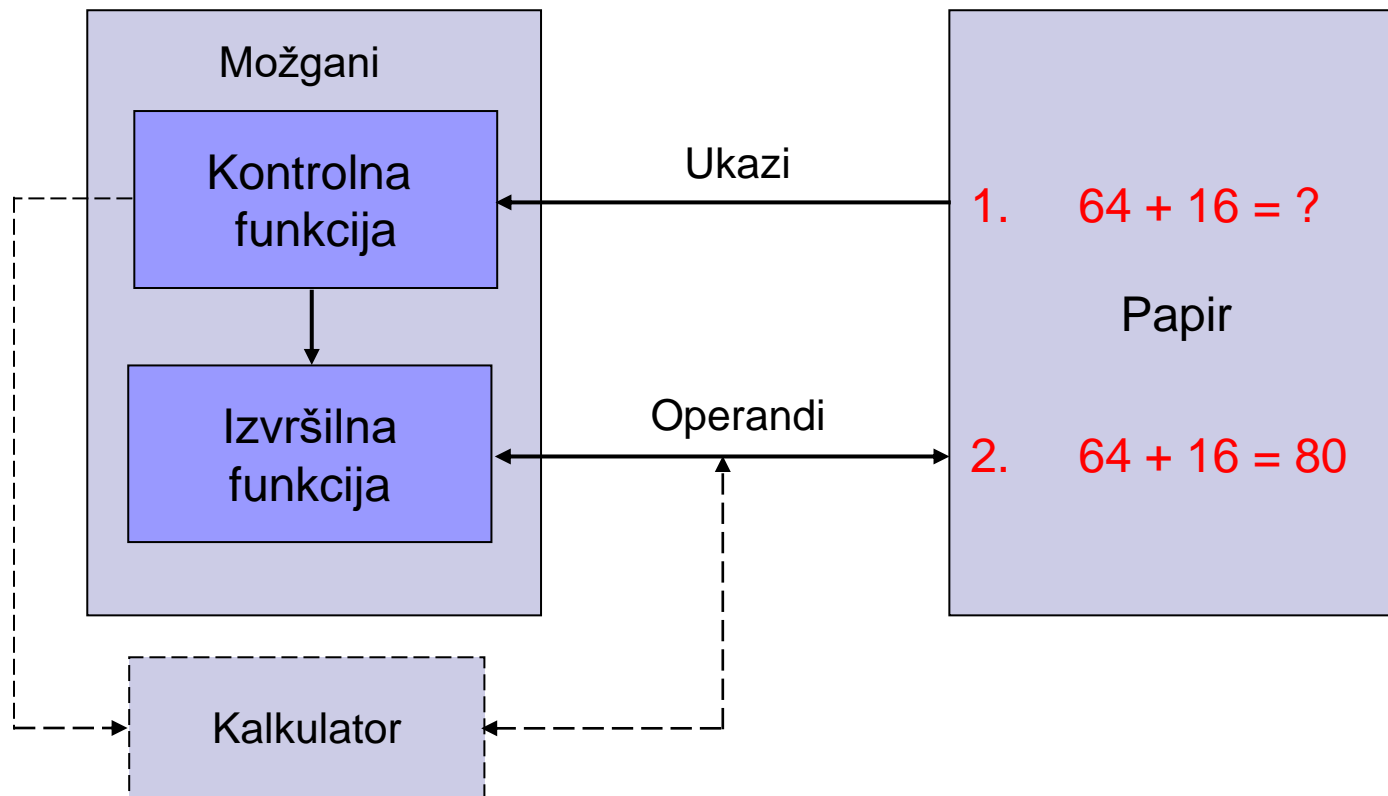
High Level Programming Language

Prenosljivost vs hitrost ?

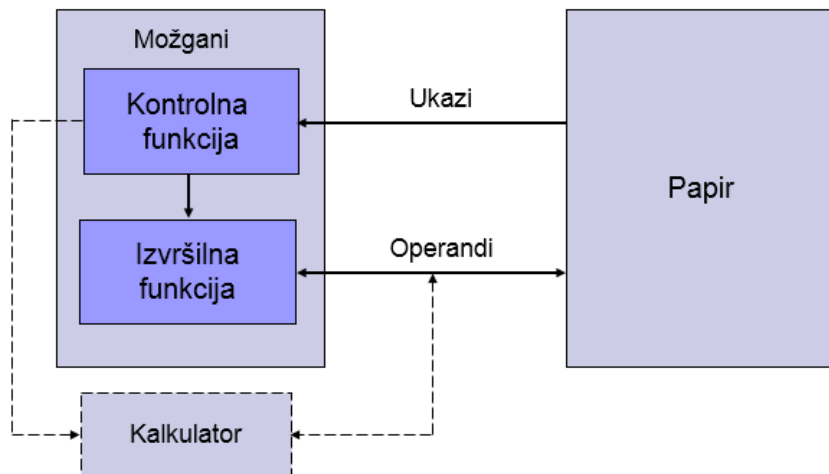
Povezava med ročnim in strojnim računanjem

Ročno računanje

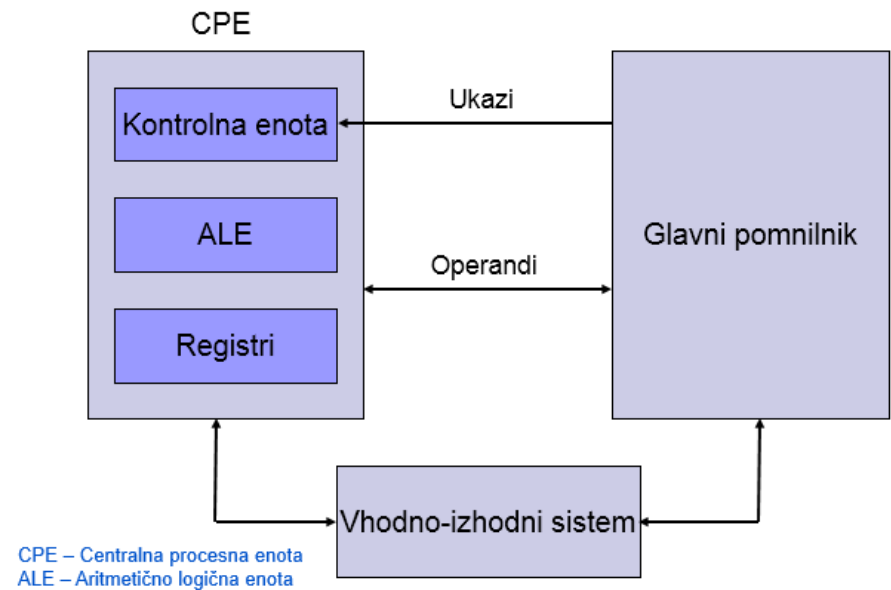

Primerjava modelov računanja

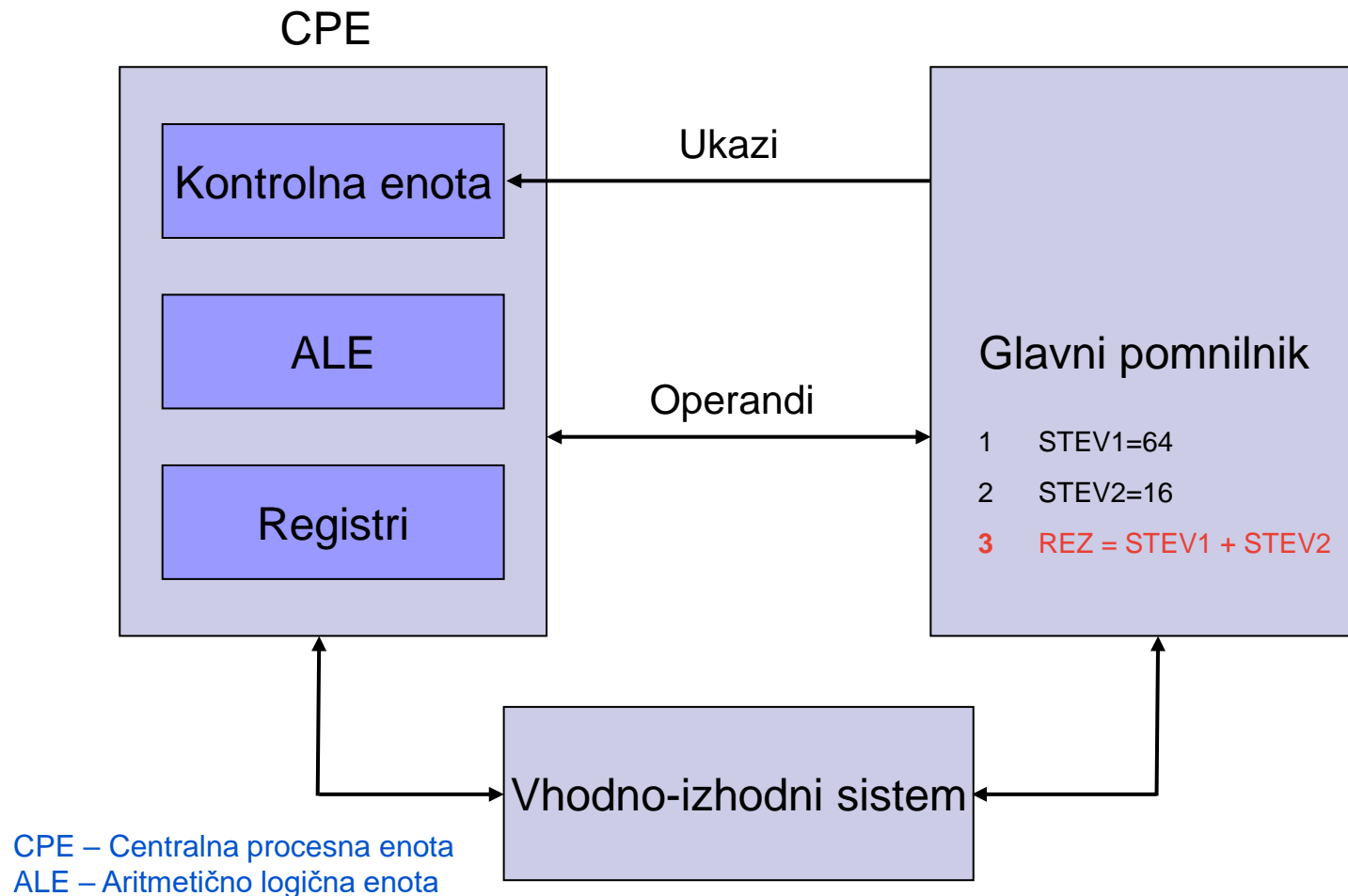
Ročno računanje

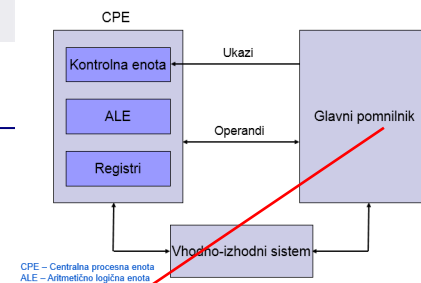

Zgradba tipičnega računalnika

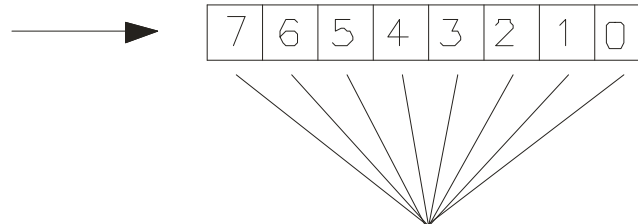
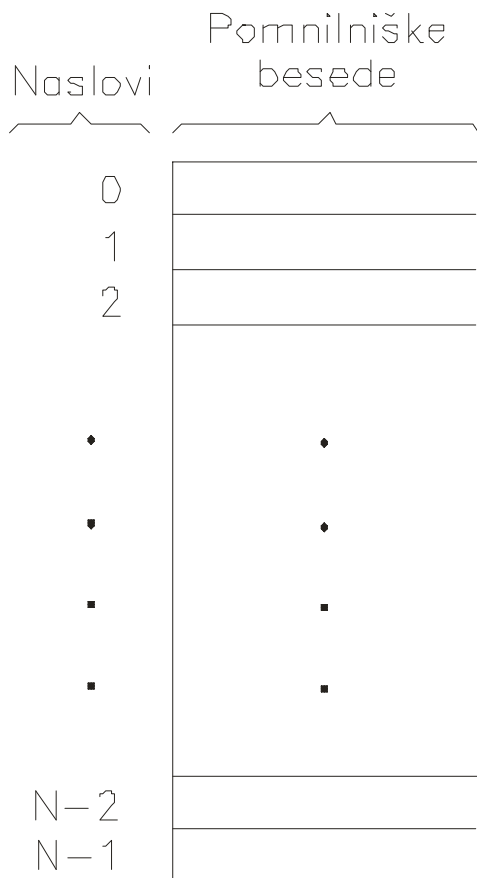

Zgradba tipičnega računalnika

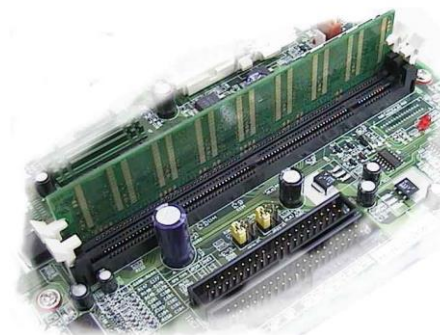

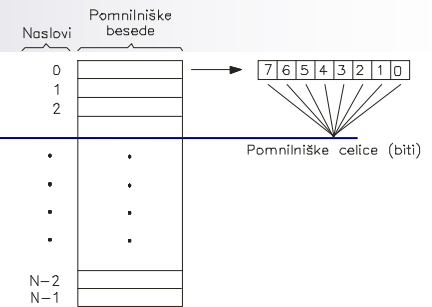

Pomnilnik

Pomnilniške celice (biti)

Pomnilnik

Demonstracija – Logisim EVO

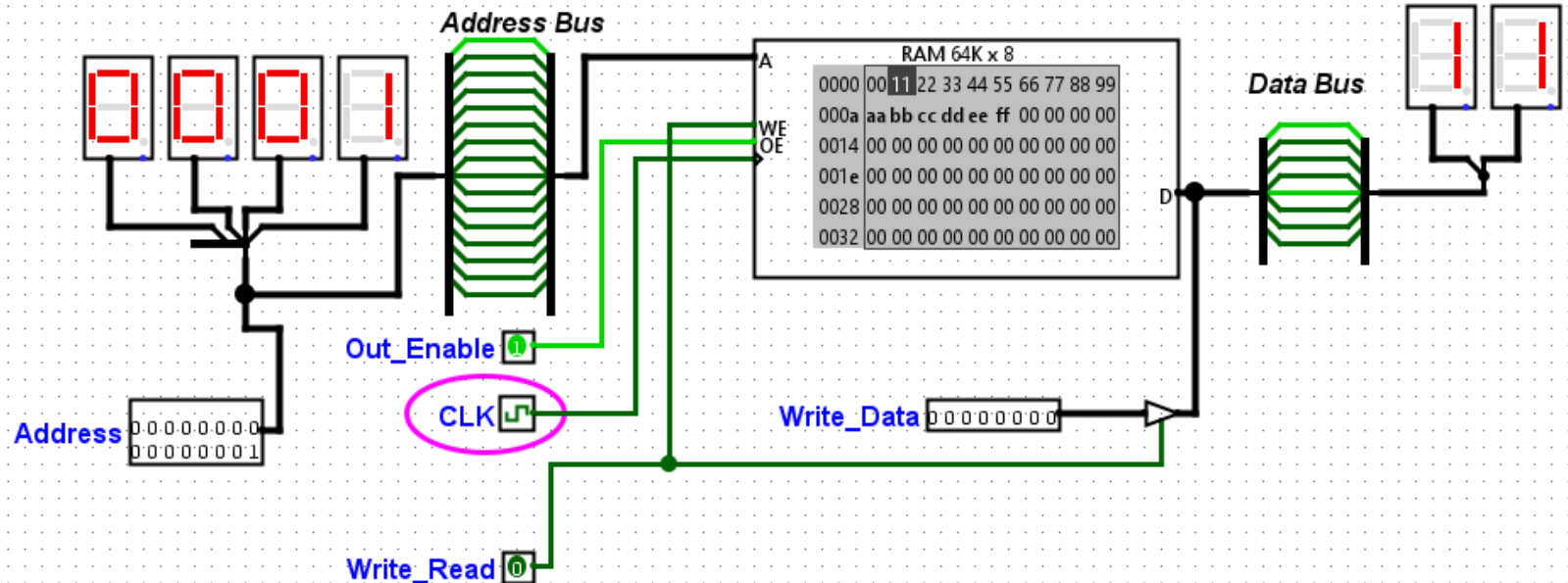
Primer delovanja pomnilnika RAM

Branje :- nastavi naslov (Adress Bus)

- Out_Enable = 1
- Write_Read = 0
- CLK: 1 cikel (dva klika)

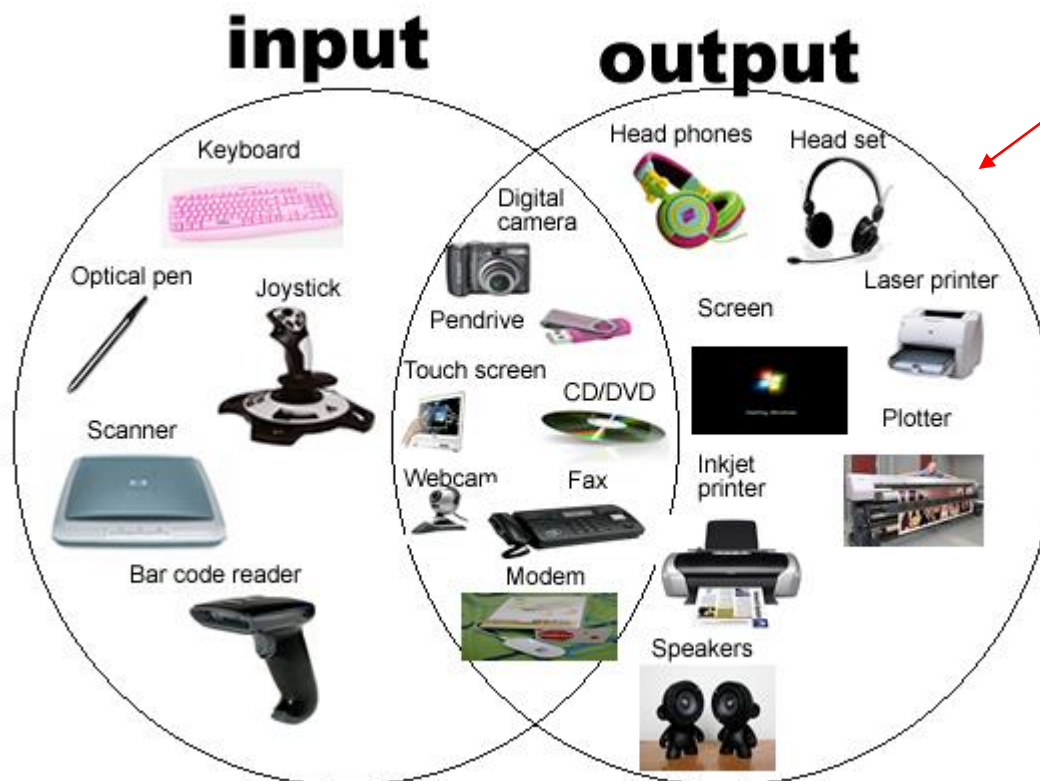
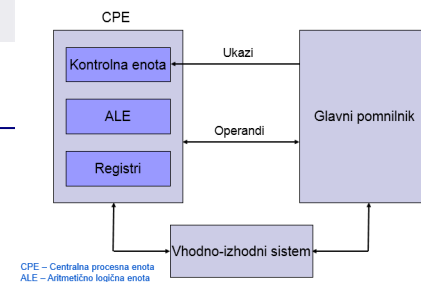
Pisanje :- nastavi naslov (Adress Bus)

- Write_Data = podatek za vpis
- Out_Enable = 0
- Write_Read = 1
- CLK: 1 cikel (dva klika)

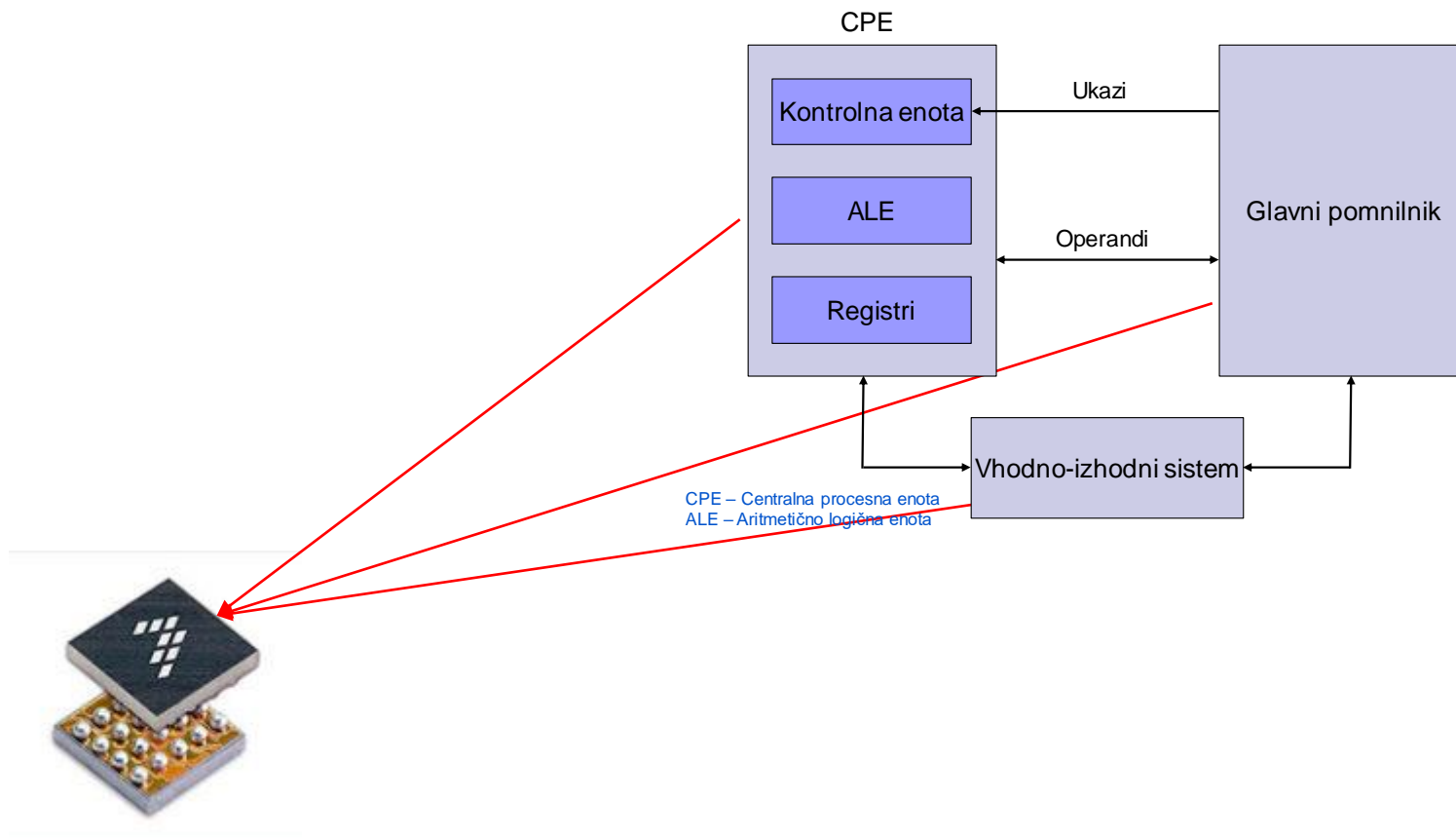

RAM_pomnilnik_demo_EVO.circ

Vhodno-izhodni sistem (naprave)

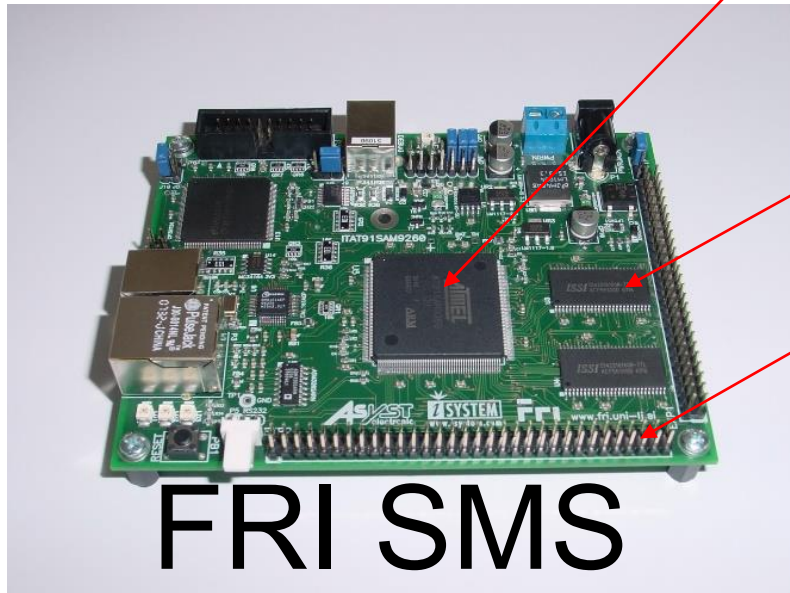

Zgradba tipičnega vgrajenega računalnika

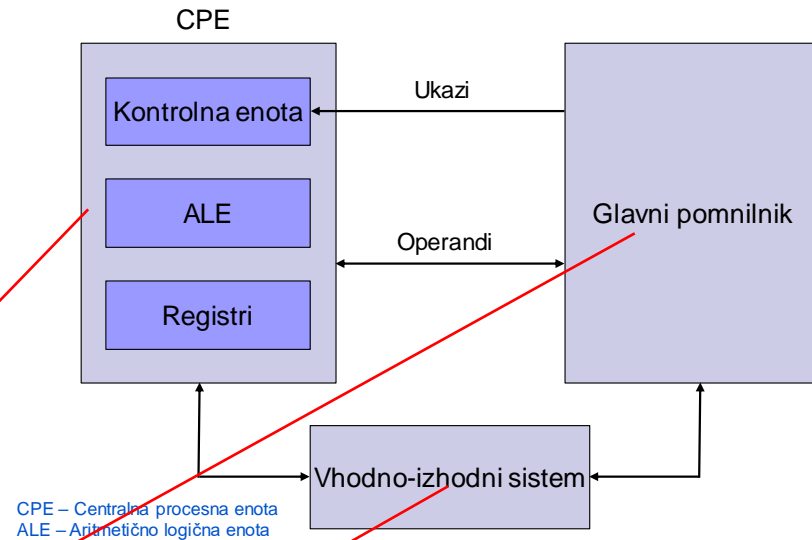

Mikrokontrolnik

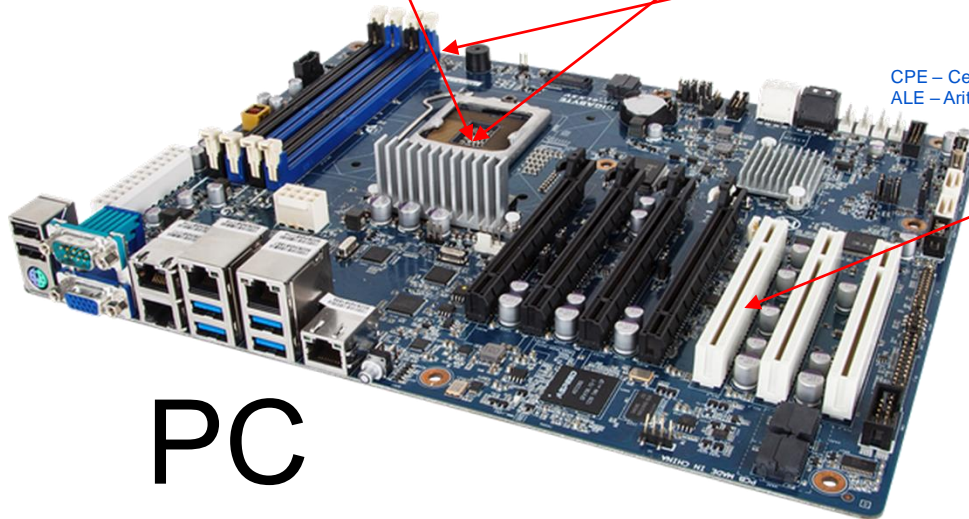
Zgradba tipičnega manjšega (mikro) računalnika

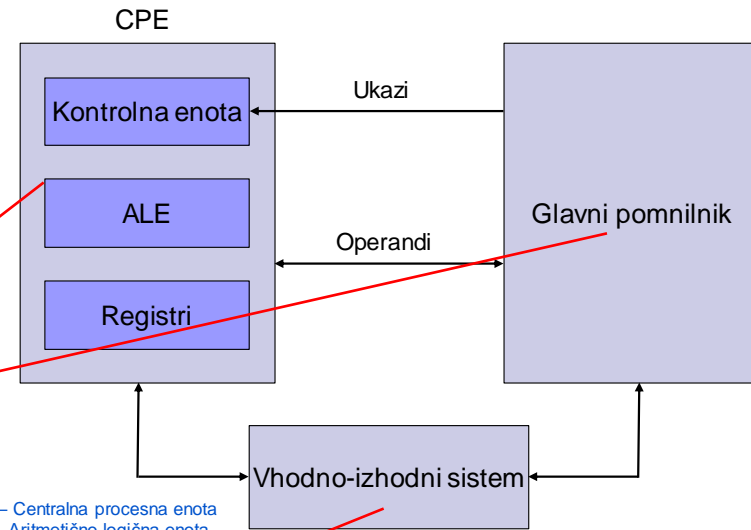
FRI SMS

Zgradba tipičnega namiznega računalnika

PC

CPE – Centralna procesna enota
ALE – Aritmetično logična enota

Zgradba tipičnega računalnika in program vsote dveh števil (1. LAB vaja)

Python

- 1 STEV1=64
- 2 STEV2=16
- 3 **REZ = STEV1 + STEV2**

Zbirnik

```

STEV1: .word 0x10 // 32-bitna spr.
STEV2: .word 0x40 // 32-bitna spr.
VSOTA: .word 0 // 32-bitna spr.

adr r0, STEV1 // Naslov od STEV1 -> r0
ldr r1, [r0] // Vsebina iz naslova v r0 -> r1

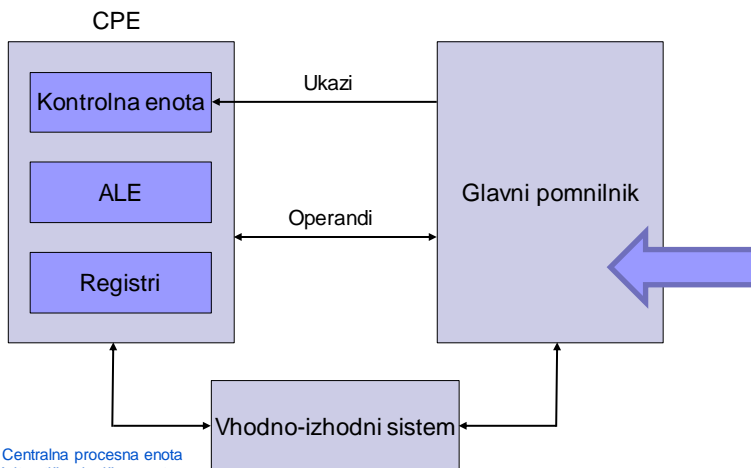
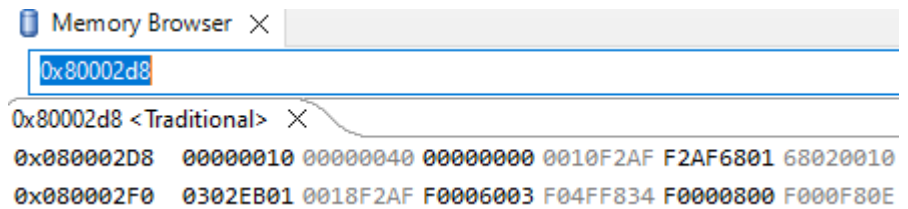
adr r0, STEV2 // Naslov od STEV2 -> r0
ldr r2, [r0] // Vsebina iz naslova v r0 -> r2

add r3,r1,r2 // r1 + r2 -> r3

adr r0,VSOTA // Naslov od VSOTA -> r0
str r3,[r0] // iz registra r3 -> na naslov v r0
    
```


Strojni jezik

CPE – Centralna procesna enota
ALE – Aritmetično logična enota

Program vsote dveh števil (1. LAB vaja)

Python

Zbirnik

<http://goo.gl/YXQ5qN>

- 1 STEV1=64
- 2 STEV2=16
- 3 REZ = STEV1 + STEV2

Spremenljivke v pomnilniku

Frames	Objects
Global frame	
STEV1	64
STEV2	16
REZ	80

```
STEV1: .word 0x10 // 32-bitna spr.  
STEV2: .word 0x40 // 32-bitna spr.  
VSOTA: .word 0 // 32-bitna spr.
```

```
adr r0, STEV1 // Naslov od STEV1 -> r0  
ldr r1, [r0] // Vsebina iz naslova v r0 -> r1
```

```
adr r0, STEV2 // Naslov od STEV2 -> r0  
ldr r2, [r0] // Vsebina iz naslova v r0 -> r2
```

```
add r3,r1,r2 // r1 + r2 -> r3
```

```
adr r0,VSOTA // Naslov od VSOTA -> r0  
str r3,[r0] // iz registra r3 -> na naslov v r0
```

<https://cpulator.01xz.net/?sys=arm&loadasm=share/sBe6EPC.s>

Python (zgled: REZ = STEV1 + STEV2)

Seštevanje spremenljivk v Pythonu.

<http://goo.gl/YXQ5qN>

Python 2.7

```
1 STEV1=0x40
2 STEV2=0x10
3 REZ = STEV1 + STEV2
→ 4 print (" STEV1 = " + hex(STEV1) + "\n+STEV2 = " + hex(STE
```

Frames

Objects

Print output (drag lower right corner to resize)

Global frame

STEV1	64

STEV2	16

REZ	80

```
STEV1 = 0x40
```

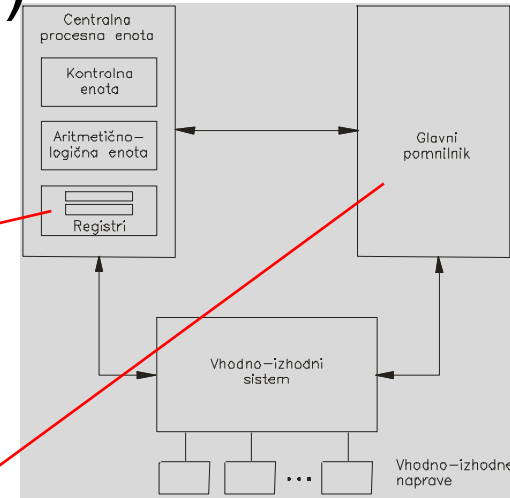
```
+STEV2 = 0x10
```

```
-----
```

```
REZ = 0x50
```

Zbirnik (zglede: REZ = STEV1 + STEV2)

CPUlator – spletni simulator

CPUlator

Registers

Register	Value
r0	00000000
r1	00000010
r2	00000040
r3	00000050
r4	00000000
r5	00000000
r6	00000000
r7	00000000
r8	00000000
r9	00000000
r10	00000000
r11	00000000
r12	00000000
sp	00000000
lr	00000000
pc	00000228
cpsr	00001d43
spsr	00000000
s0	00000000
s1	00000000
s2	00000000
s3	00000000
s4	00000000

Disassembly (Ctrl-D)

```
Go to address, label, or register: 00000000 Refresh
```

Address	Opcode	Disassembly
00000000	bge	0xfeaaaa0
00000004	bge	0xfeaaaa4
00000008	bge	0xfeaaaa8
0000000c	bge	0xfeaaaaac
00000010	andeq	r0, r0, r0, LSL r0
00000014	andeq	r0, r0, r0, ASR #32
00000018	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000001c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000020	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000024	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000028	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000002c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000030	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000034	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000038	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000003c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000040	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000044	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000048	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000004c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000050	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000054	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000058	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000005c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000060	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000064	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000068	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000006c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000070	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000074	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000078	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000007c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000080	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000084	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000088	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000008c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000090	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000094	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000098	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
0000009c	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000a0	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000a4	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000a8	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000ac	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000b0	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000b4	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000b8	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000bc	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000c0	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000c4	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000c8	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000cc	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000d0	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000d4	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000d8	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000dc	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000e0	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000e4	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000e8	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000ec	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000f0	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000f4	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000f8	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
000000fc	andeq	r0, r0, r0, ASR r0
00000100	ldr	r1, [r0]
00000104	ldr	r1, [r0]
00000108	ldr	r0, STEV2 // Naslov od STEV2 -> r0
0000010c	ldr	r0, 0x4 (0x4: STEV2)
00000110	ldr	r2, [r0]
00000114	ldr	r2, [r0]
00000118	add	r3, r1, r2
0000011c	add	r3, r1, r2
00000120	add	r3, r1, r2
00000124	add	r3, r1, r2
00000128	add	r3, r1, r2
0000012c	add	r3, r1, r2
00000130	add	r3, r1, r2
00000134	add	r3, r1, r2
00000138	add	r3, r1, r2
0000013c	add	r3, r1, r2
00000140	add	r3, r1, r2
00000144	add	r3, r1, r2
00000148	add	r3, r1, r2
0000014c	add	r3, r1, r2
00000150	add	r3, r1, r2
00000154	add	r3, r1, r2
00000158	add	r3, r1, r2
0000015c	add	r3, r1, r2
00000160	add	r3, r1, r2
00000164	add	r3, r1, r2
00000168	add	r3, r1, r2
0000016c	add	r3, r1, r2
00000170	add	r3, r1, r2
00000174	add	r3, r1, r2
00000178	add	r3, r1, r2
0000017c	add	r3, r1, r2
00000180	add	r3, r1, r2
00000184	add	r3, r1, r2
00000188	add	r3, r1, r2
0000018c	add	r3, r1, r2
00000190	add	r3, r1, r2
00000194	add	r3, r1, r2
00000198	add	r3, r1, r2
0000019c	add	r3, r1, r2
000001a0	add	r3, r1, r2
000001a4	add	r3, r1, r2
000001a8	add	r3, r1, r2
000001ac	add	r3, r1, r2
000001b0	add	r3, r1, r2
000001b4	add	r3, r1, r2
000001b8	add	r3, r1, r2
000001bc	add	r3, r1, r2
000001c0	add	r3, r1, r2
000001c4	add	r3, r1, r2
000001c8	add	r3, r1, r2
000001cc	add	r3, r1, r2
000001d0	add	r3, r1, r2
000001d4	add	r3, r1, r2
000001d8	add	r3, r1, r2
000001dc	add	r3, r1, r2
000001e0	add	r3, r1, r2
000001e4	add	r3, r1, r2
000001e8	add	r3, r1, r2
000001ec	add	r3, r1, r2
000001f0	add	r3, r1, r2
000001f4	add	r3, r1, r2
000001f8	add	r3, r1, r2
000001fc	add	r3, r1, r2
00000200	add	r3, r1, r2
00000204	add	r3, r1, r2
00000208	add	r3, r1, r2
0000020c	add	r3, r1, r2
00000210	add	r3, r1, r2
00000214	add	r3, r1, r2
00000218	add	r3, r1, r2
0000021c	add	r3, r1, r2
00000220	add	r3, r1, r2
00000224	add	r3, r1, r2
00000228	add	r3, r1, r2
0000022c	add	r3, r1, r2
00000230	add	r3, r1, r2

Memory (Ctrl-M)

Go to address, label, or register: 00000000 Refresh

Address	Memory contents and ASCII
00000000	00000010 00000040 00000050 e24f0014
00000010	e5901000 e24f0018 e5902000 e0813002
00000020	e24f0020 e5803000 aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000030	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000040	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000050	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000060	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000070	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000080	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000090	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000000a0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000000b0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000000c0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000000d0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000000e0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000000f0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000100	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000110	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000120	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000130	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000140	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000150	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000160	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000170	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000180	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000190	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000001a0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000001b0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000001c0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000001d0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000001e0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
000001f0	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000200	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000210	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000220	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa
00000230	aaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa

1. Uvod :

- ❑ 1.1 Predmet RA
- ❑ 1.2 Računalniki včeraj in danes
- ❑ 1.3 Osnove zgradbe in delovanja računalnikov
- ❑ 1.4 Analogno – digitalno, zvezno - diskretno
- ❑ 1.5 8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše)
- ❑ 1.6 Praktična realizacija računalnikov

Primer 1: Ročna ura

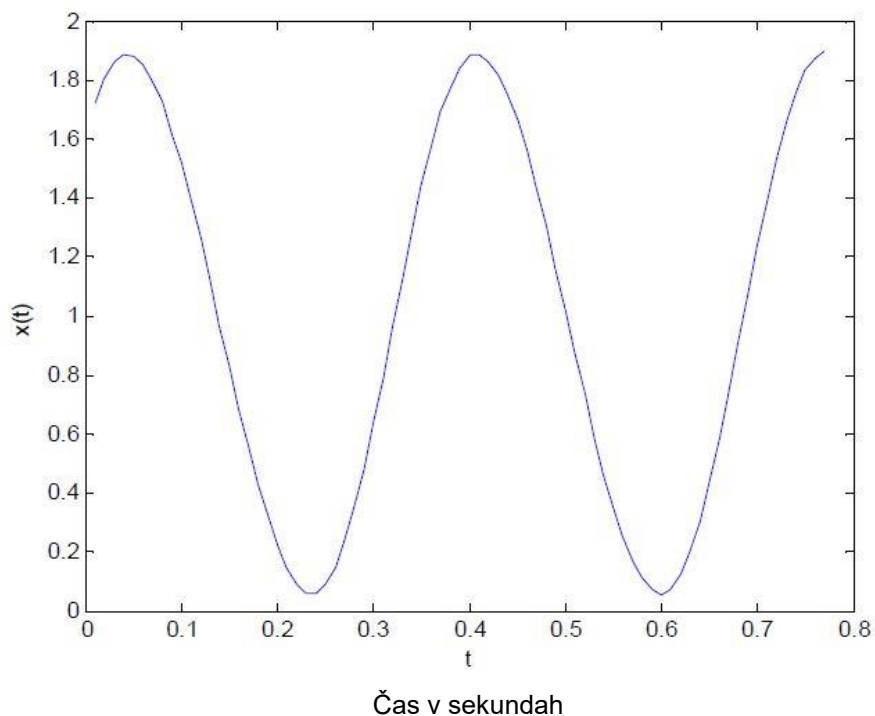
Analogno –
- zvezna predstavitev

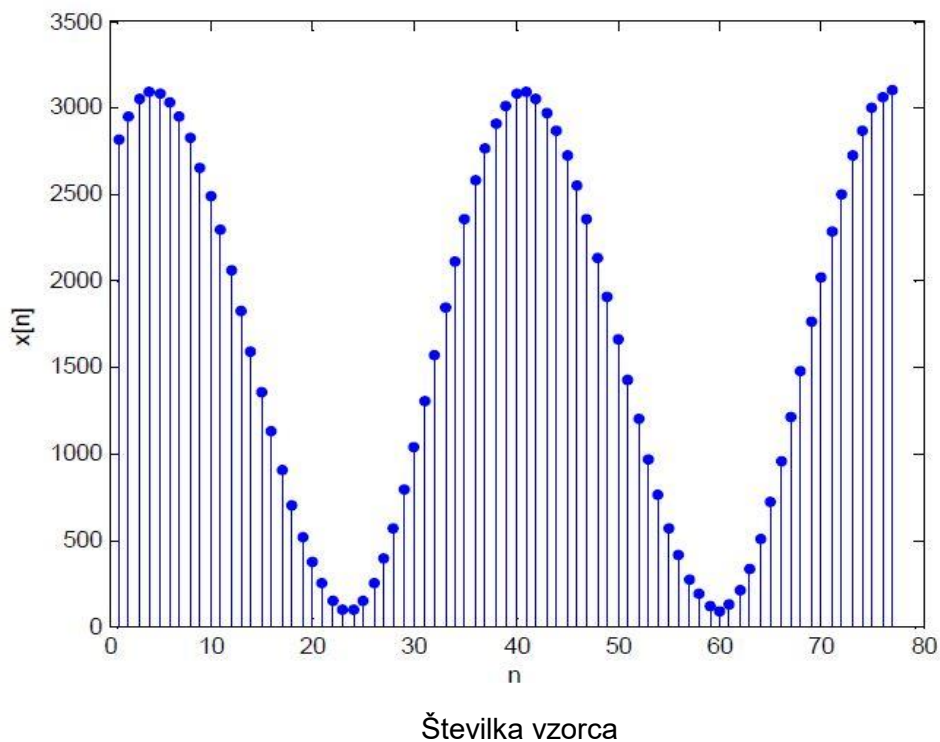
Digitalno –
- diskretna predstavitev

Analogno – - zvezna predstavitev

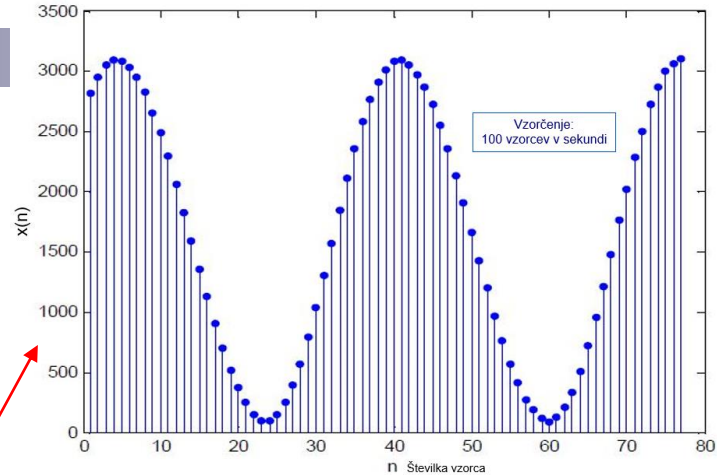
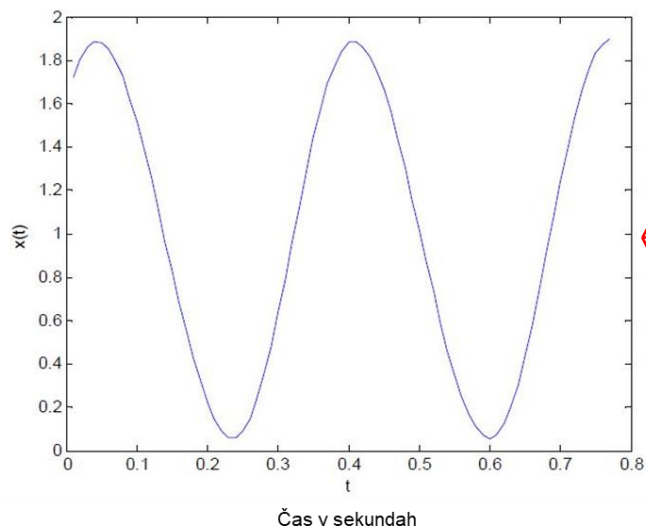

Digitalno – - diskretna predstavitev

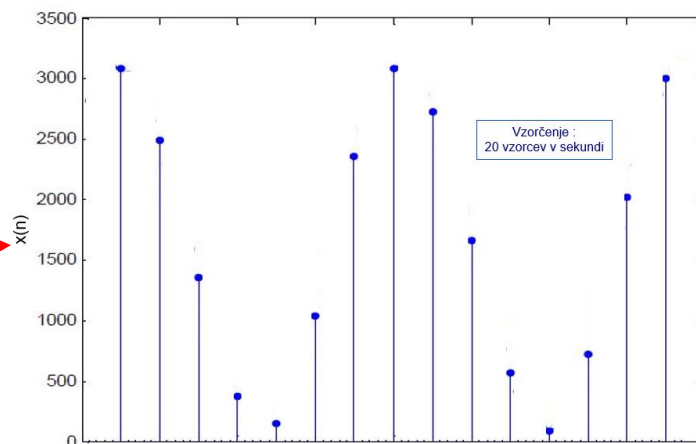

Vzorčenje: 100 vzorcev v sekundi

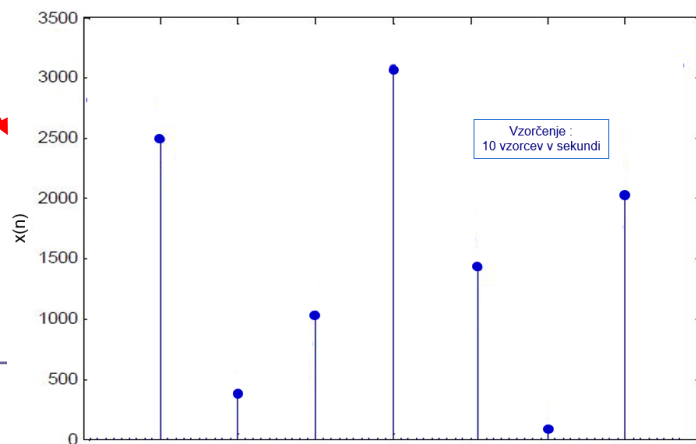
Primer 2: Vzorčenje signala

100 vzorcev/sek

20 vzorcev/sek

10 vzorcev/sek

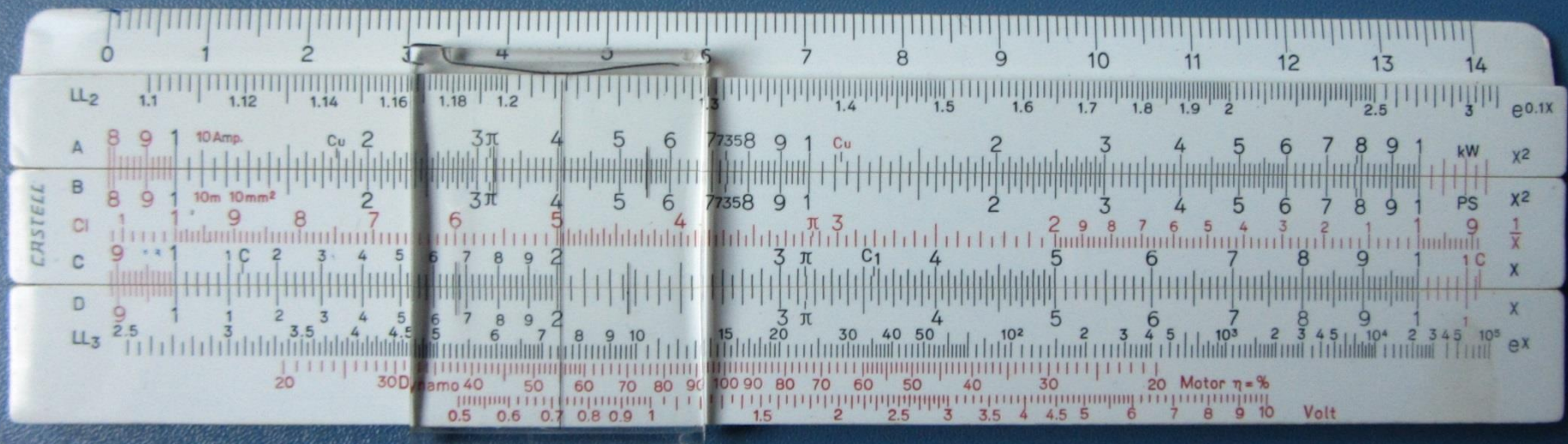

Analogno računanje – zvezna predstavitev števil

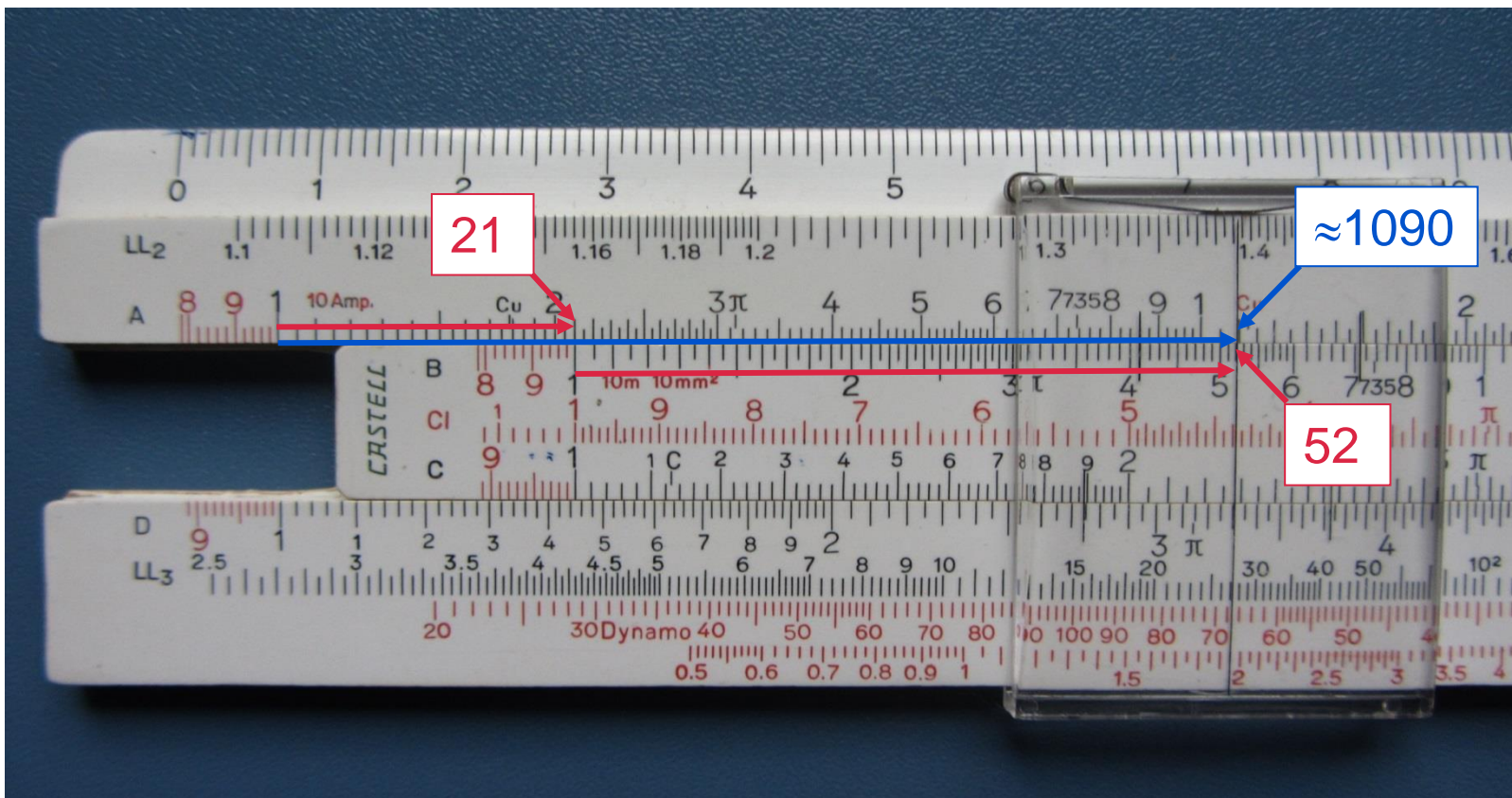
Digitalno računanje – diskretna predstavitev števil
končno število bitov oziroma „končna beseda“

- **Analogno računanje** poteka s predstavitvijo števil z neko drugo fizikalno veličino:

- Z razdaljo \Rightarrow Logaritmično računalno
- Ideja: $\log_{10}(a \cdot b) = \log_{10} a + \log_{10} b$

- Primer množenja npr. 21 x 52 z logaritmičnim računalom:

$$21 \times 52 \approx 1090$$

Odčitani rezultat

$$21 \times 52 = 1092$$

Točni rezultat

- Z napetostjo \Rightarrow Analogni ojačevalec

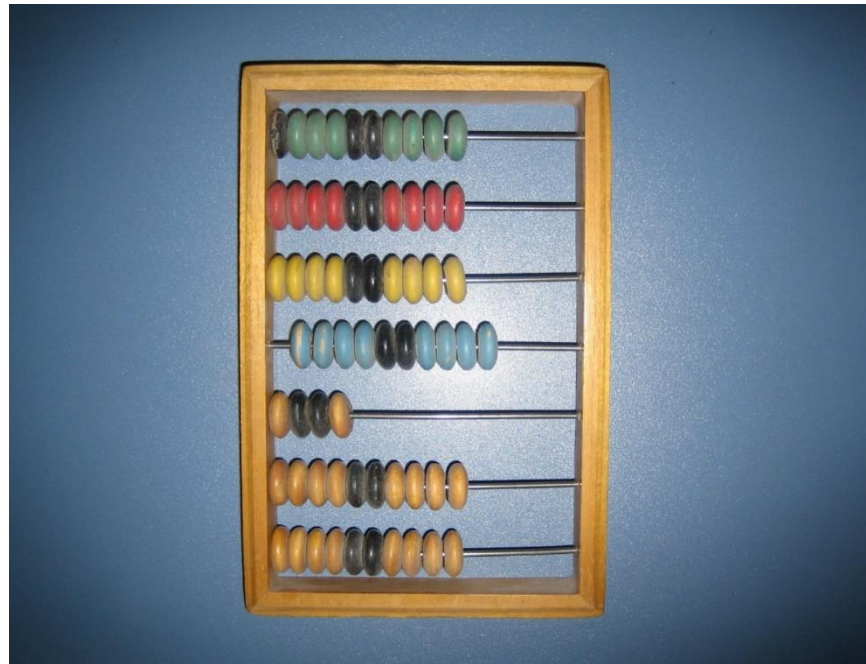

- Z napetostjo \Rightarrow Analogni računalnik

Diskretno računanje

- s kroglicami

- s števki od 0 do 9

Digitalno računanje

- s števka 0 in 1

- dvojiški številski sistem:

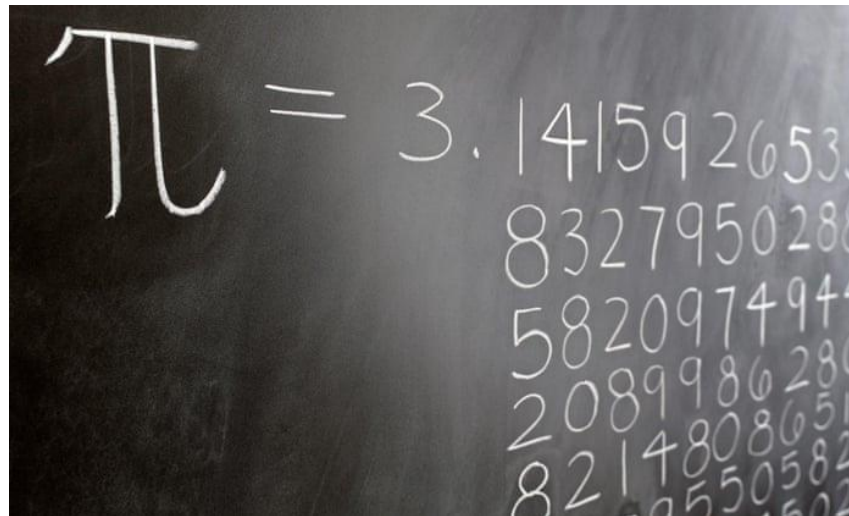
- osnova številskega sistema je 2
- števki 0 in 1

- dvojiška številka angl. **binary digit = bit**

- bit = ena od dveh števk (0 ali 1) dvojiškega številskega sistema

- **digitalni računalnik temelji na dvojiškem sistemu**

- števila predstavimo s končnim številom bitov
- Kako lahko predstavite/računate s številom π v računalniku ?

A photograph of a chalkboard with the Greek letter π written in white chalk. To the right of the symbol is an equals sign followed by the decimal expansion of pi: 3.1415926535 8327950288 5820974944 2089986280 8214808651 8214808651 8214808651. The digits are written in a slightly irregular, hand-drawn style.

1. Uvod :

- ❑ 1.1 Predmet RA
- ❑ 1.2 Računalniki včeraj in danes
- ❑ 1.3 Osnove zgradbe in delovanja računalnikov
- ❑ 1.4 Analogno – digitalno, zvezno diskretno
- ❑ 1.5 8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše)
- ❑ 1.6 Praktična realizacija računalnikov

8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše) [Patt]

1. Moorov zakon

- Viri v integriranih vezjih se podvojijo na 18-24 mesecev

2. Abstrakcija kot poenostavitev

- Načrtovanje aparature in programske opreme, programski jeziki, podprogrami, ...

3. Pohitriti pogoste postopke

- Najbolj se splača pohitriti pogosto uporabljane koncepte

4. Višja zmogljivost s pomočjo paralelizma

- Glede na razvoj tehnologije je to edina pot

8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše) [Patt]

5. Zmogljivost s cevovodnim procesiranjem

- Učinkovit, transparenten način pohitritve delovanja CPE

6. Zmogljivost s predvidevanjem

- „Raje delaj ob neki predpostavki, kot samo čakaj“

7. Hierarhični model pomnilnika

- Učinkovit kompromis med hitrostjo in ceno pomnilnikov v računalnikih

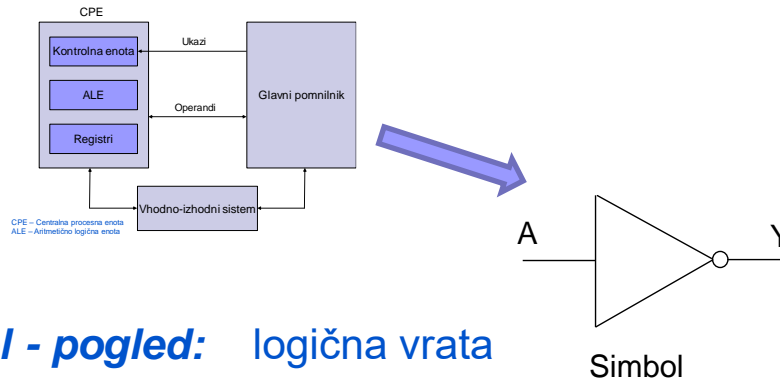
8. Zanesljivost z redundanco

- Strošek rezervnega sistema morda manjši od škode nedelovanja

1. Uvod :

- ❑ 1.1 Predmet RA
- ❑ 1.2 Računalniki včeraj in danes
- ❑ 1.3 Osnove zgradbe in delovanja računalnikov
- ❑ 1.4 Analogno – digitalno, zvezno diskretno
- ❑ 1.5 8 pomembnih idej v računalniški arhitekturi (in širše)
- ❑ 1.6 Praktična realizacija računalnikov

Teoretični model <-> Praktična realizacija

Teoretični model - pogled: logična vrata

logični nivoji 0,1

Matematični ideal

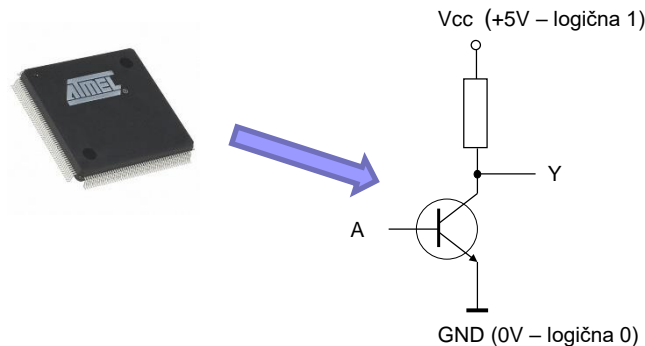
Elektronska realizacija : elektronsko vezje

napetostni nivoji $\approx 0V, \approx 3.3 (5) V$

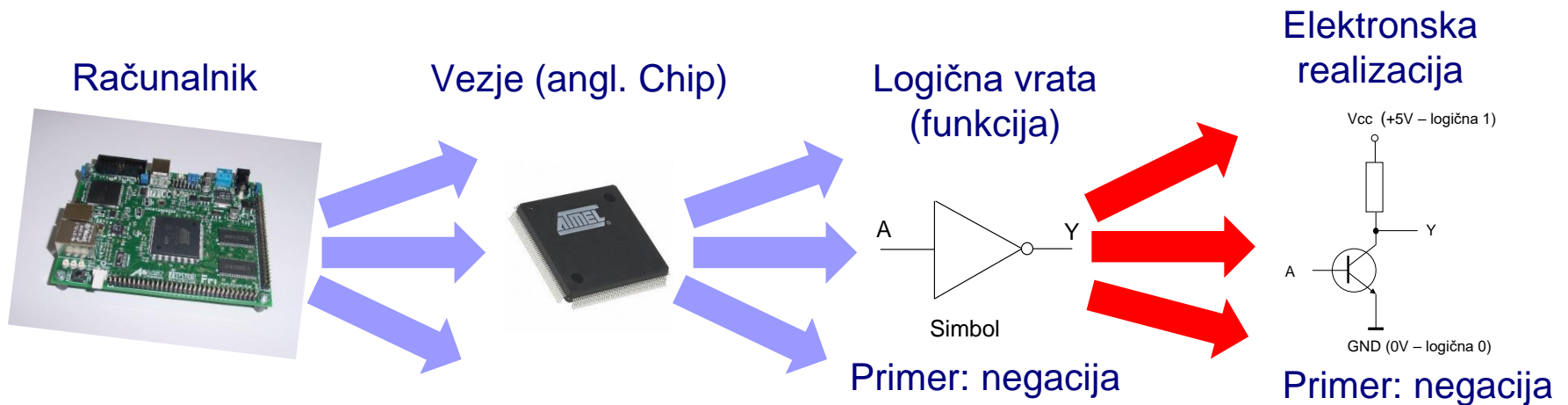
Elektronska realizacija

Slabosti :

- zvezne napetosti
- časovne zakasnitve
- motnje

Fizična zgradba računalnikov

Informacije (ukazi in operandi) so v računalniku predstavljene v dvojiški obliki, s pomočjo električnih signalov

- Dve stanji (simbola) 0 in 1 sta predstavljeni z dvema nivojema električne napetosti.

- Stanje 0** predstavljeno z nizko napetostjo ($\approx 0V$)
- Stanje 1** predstavljeno z visoko napetostjo (do +5V)

- Enostavna realizacija s stikalom – primer luči:

- Stanje 0** nizka napetost stikalo odprto
- Stanje 1** visoka napetost stikalo sklenjeno

- Eno stikalo je lahko v dveh stanjih, v stanju 0 ali 1.
- Količina informacije, ki jo eno tako stikalo predstavlja ali hrani, je 1 bit.
- Osnovno celico pomnilnika si lahko predstavljamo kot tako stikalo, ki navzven izkazuje svoje stanje in vanjo lahko shranimo 1 bit informacije. (0 ali 1)
- Če želimo shraniti več informacije, ne samo en bit, potrebujemo več celic.

Realizacije stikala v razvoju digitalnih računalnikov – razvoj tehnologije

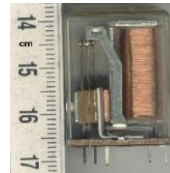
Predpone merskih enot

Oznaka	Ime	Vrednost	Zapis s potenco (znanstveni zapis)
p	piko	0,000 000 000 001	10^{-12}
n	nano	0,000 000 001	10^{-9}
μ	mikro	0,000 001	10^{-6}
m	mili	0,001	10^{-3}
K	kilo	1 000	10^3
M	mega	1 000 000	10^6
G	giga	1 000 000 000	10^9
T	tera	1 000 000 000 000	10^{12}

Realizacija stikala kot osnovnega gradnika – povzetek :

□ Elektromehansko stikalo

- 1939: Rele,

čas preklopa 1-10ms

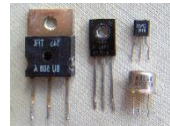
□ Elektronsko stikalo

- 1945-1955: Elektronka,

čas preklopa ~ 5μs

- 1955: Tranzistor → ,

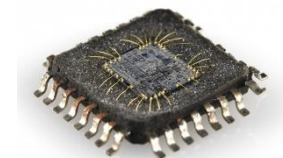
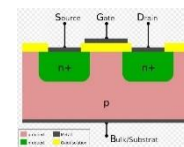
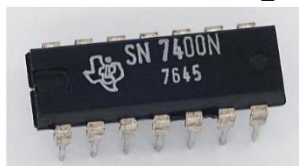
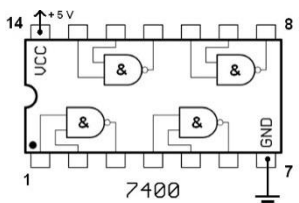

čas preklopa ~10ns

- 1958: Integrirano vezje - čip,
- 1980: VLSI integrirana vezja
 - Very Large Scale Integration

čas preklopa 2-10ns

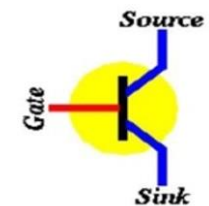
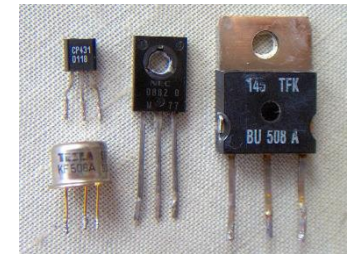
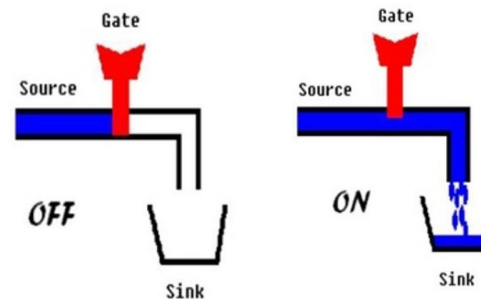
čas preklopa < 0.1ns

Tranzistor se lahko uporabi kot :

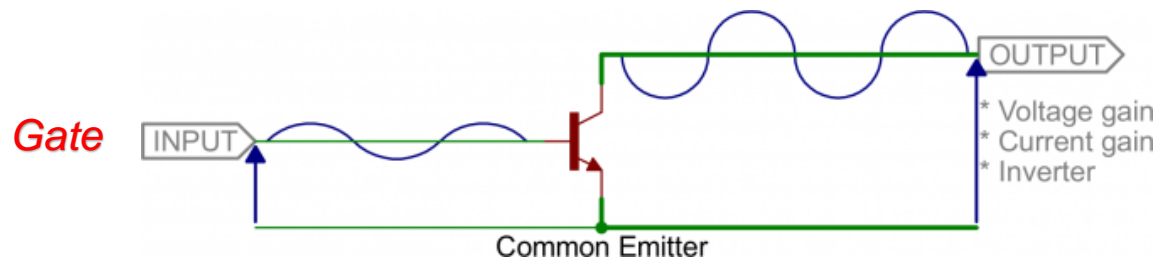
- Stikalo

- v digitalnih vezjih

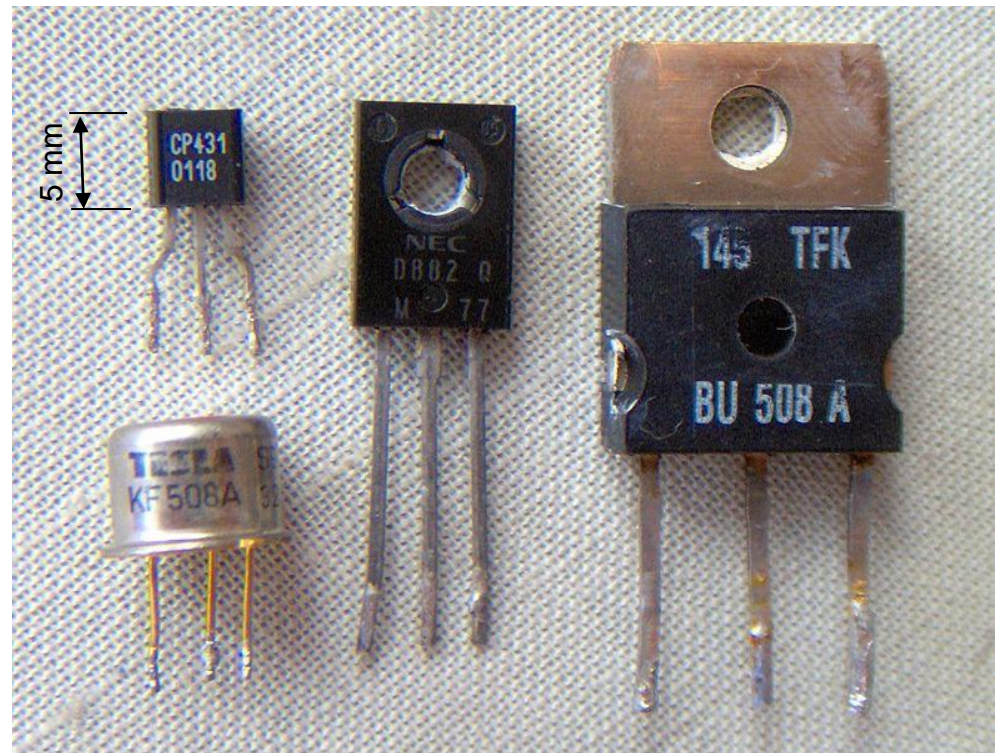
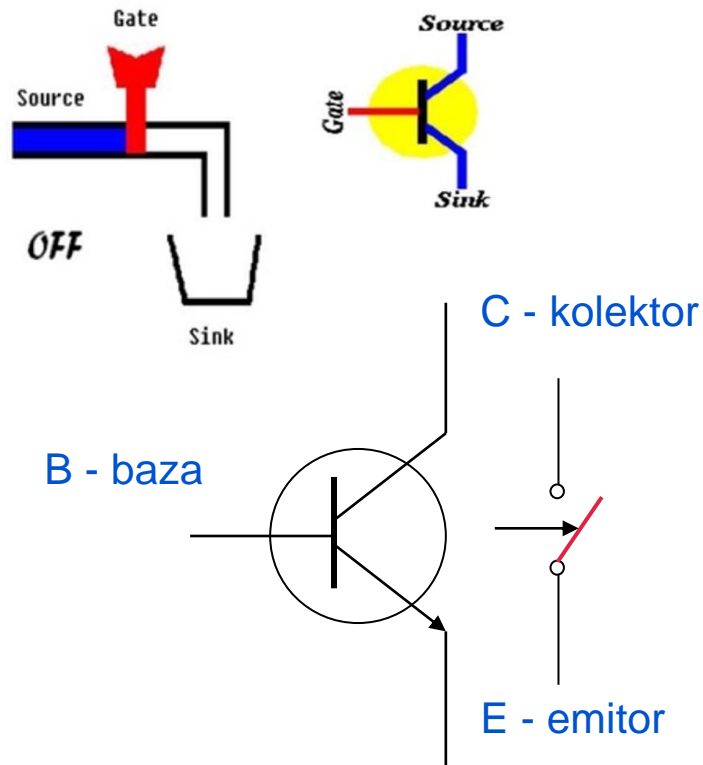

- Ojačevalnik signala

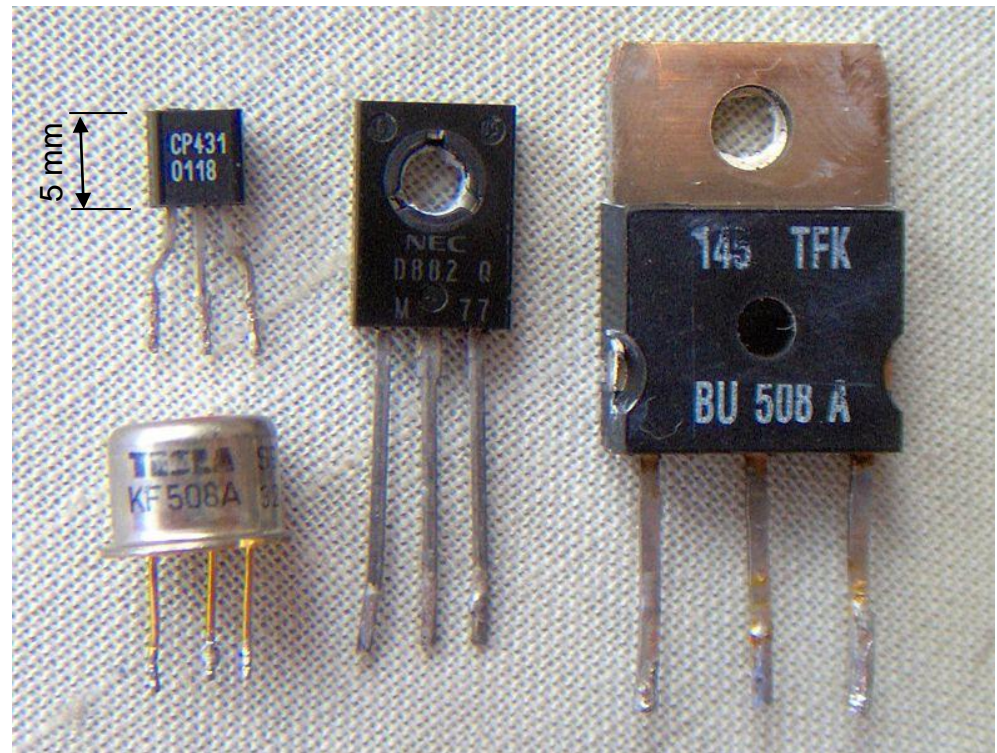
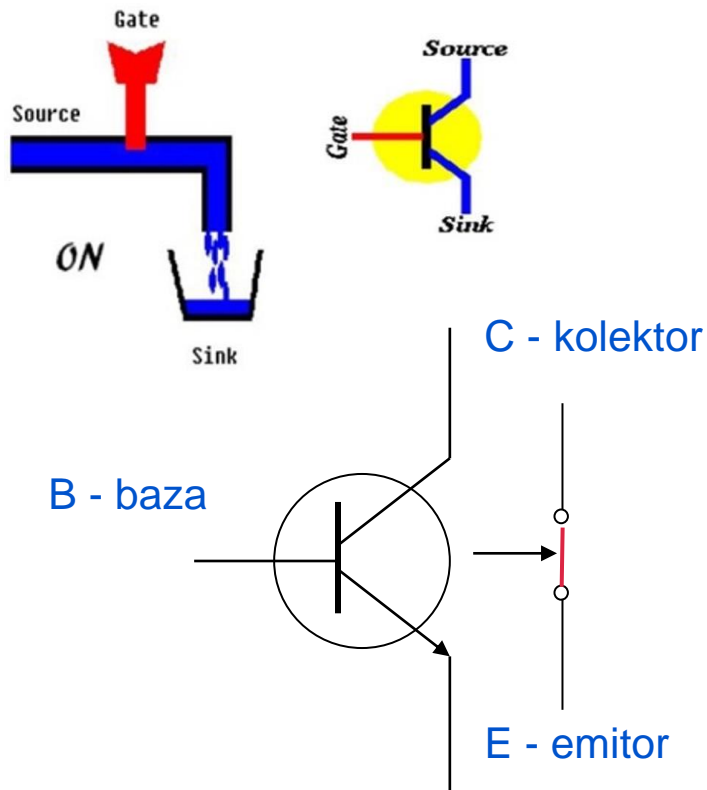
- V elektronskih vezjih (ojačevalci)

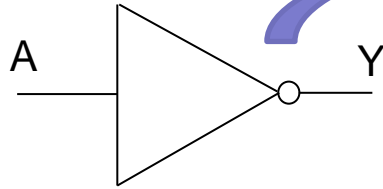
□ Delovanje tranzistorja kot stikala – izklop - OFF

□ Delovanje tranzistorja kot stikala – vklop - ON

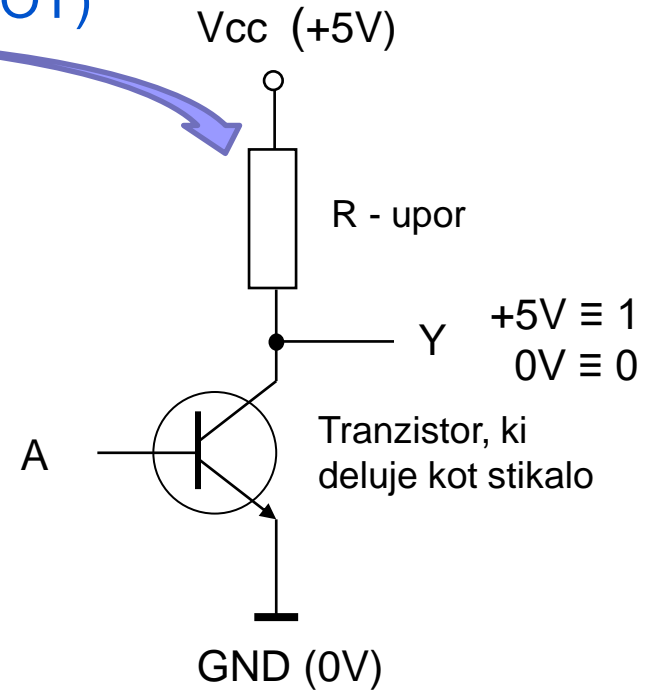
Realizacija logične funkcije NEGACIJA (NOT)

Simbol

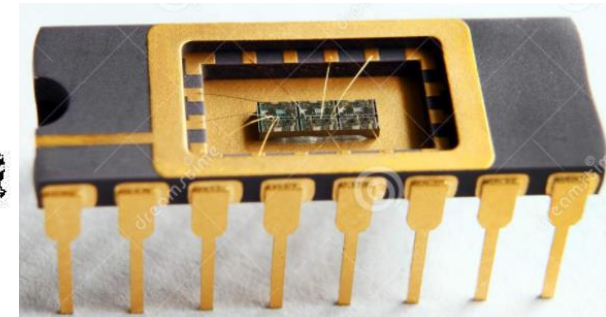
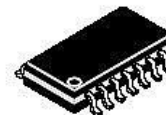
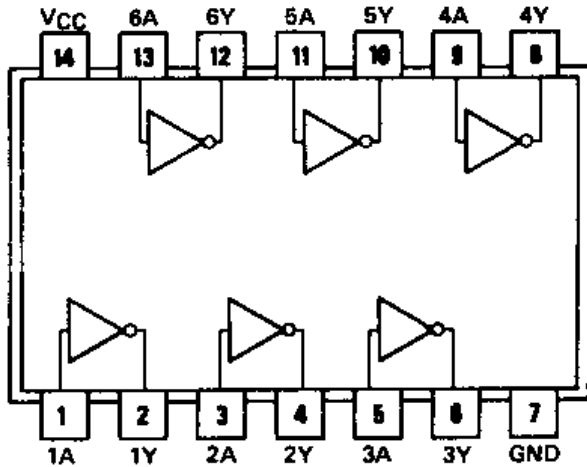
A	Y
0	1
1	0

Pravilnostna tabela

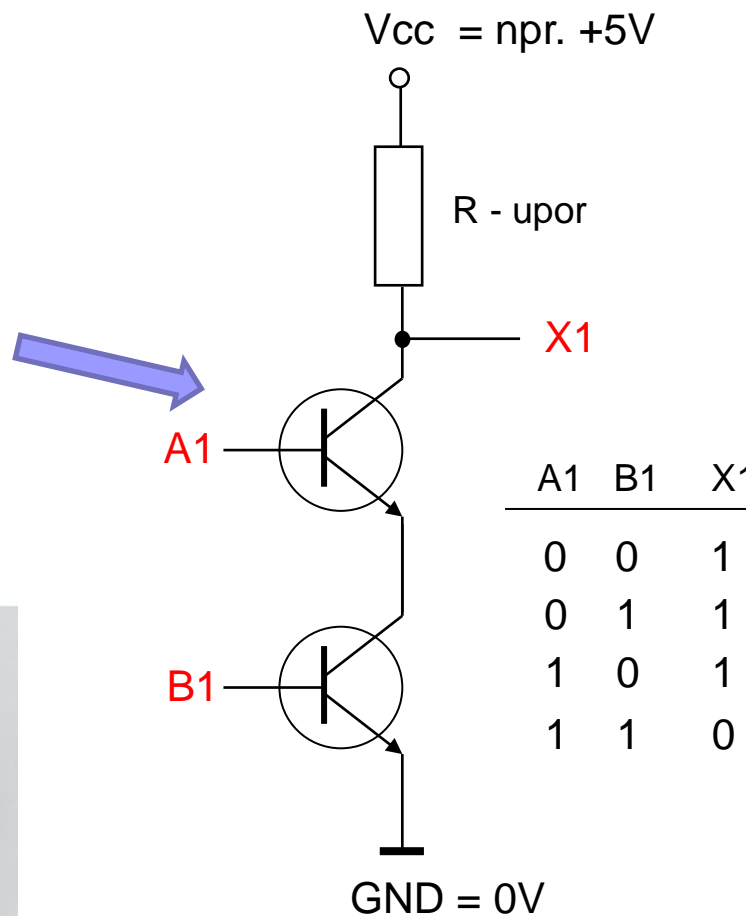
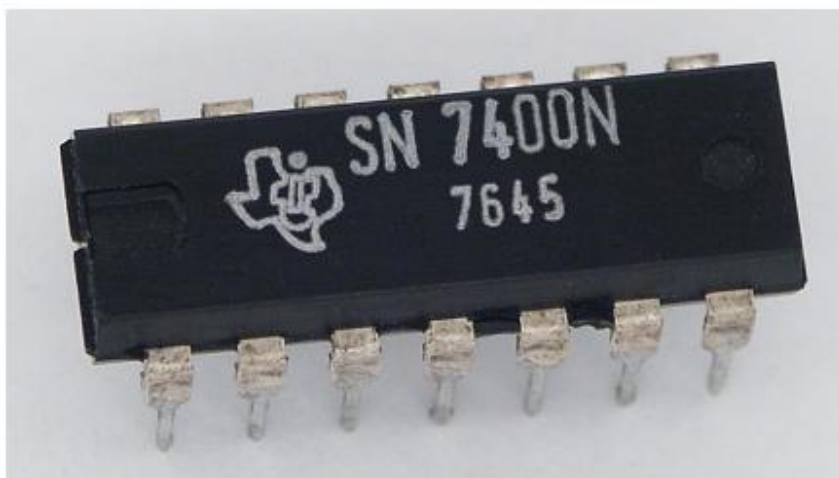
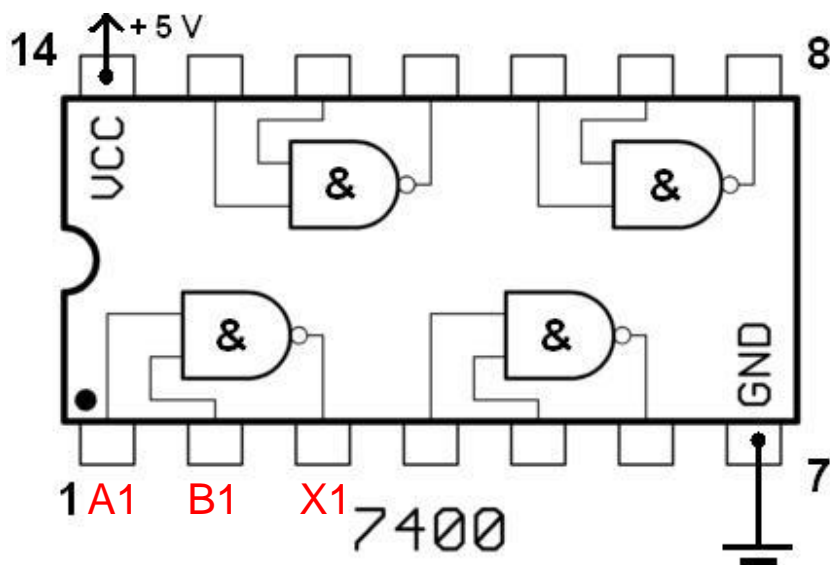

IC (Integrated Circuit) s 6 negatorji

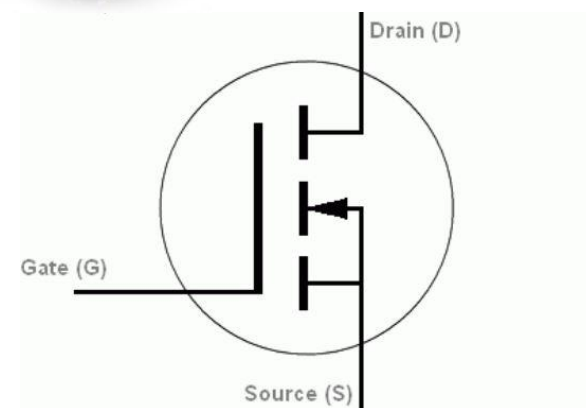
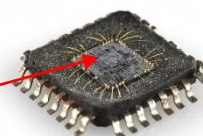
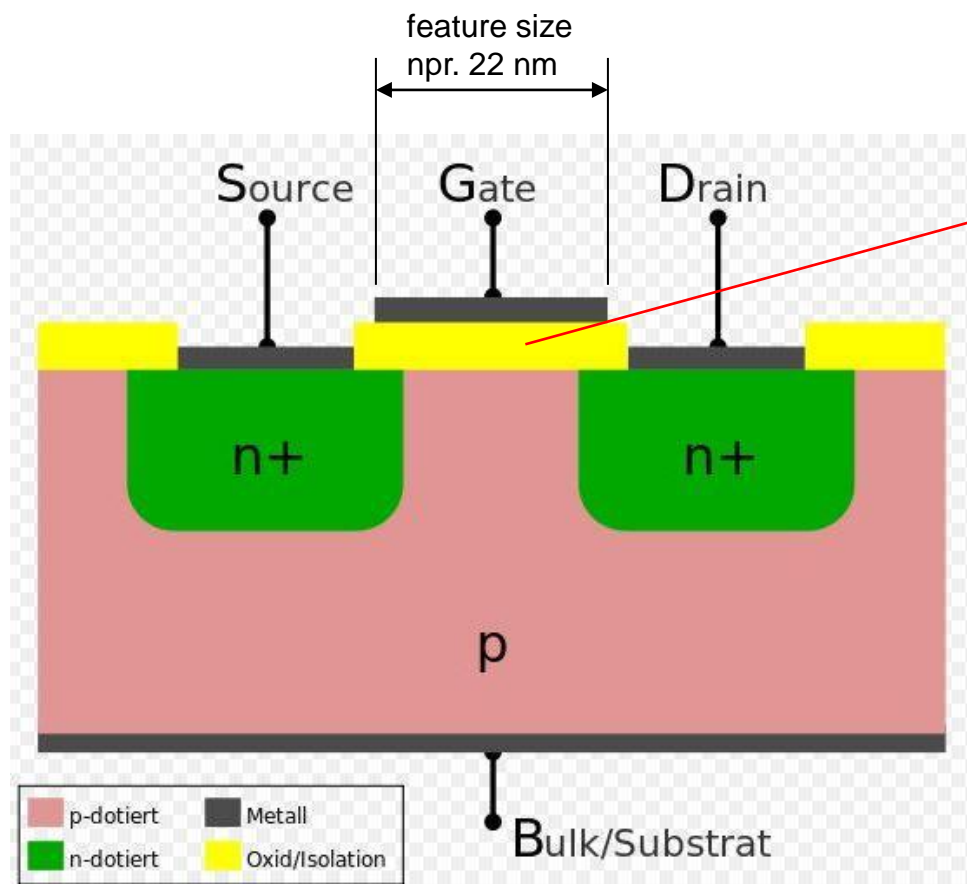
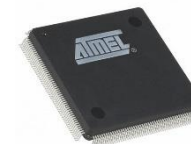
7406

Realizacija logične funkcije NAND (Negirana konjunkcija)

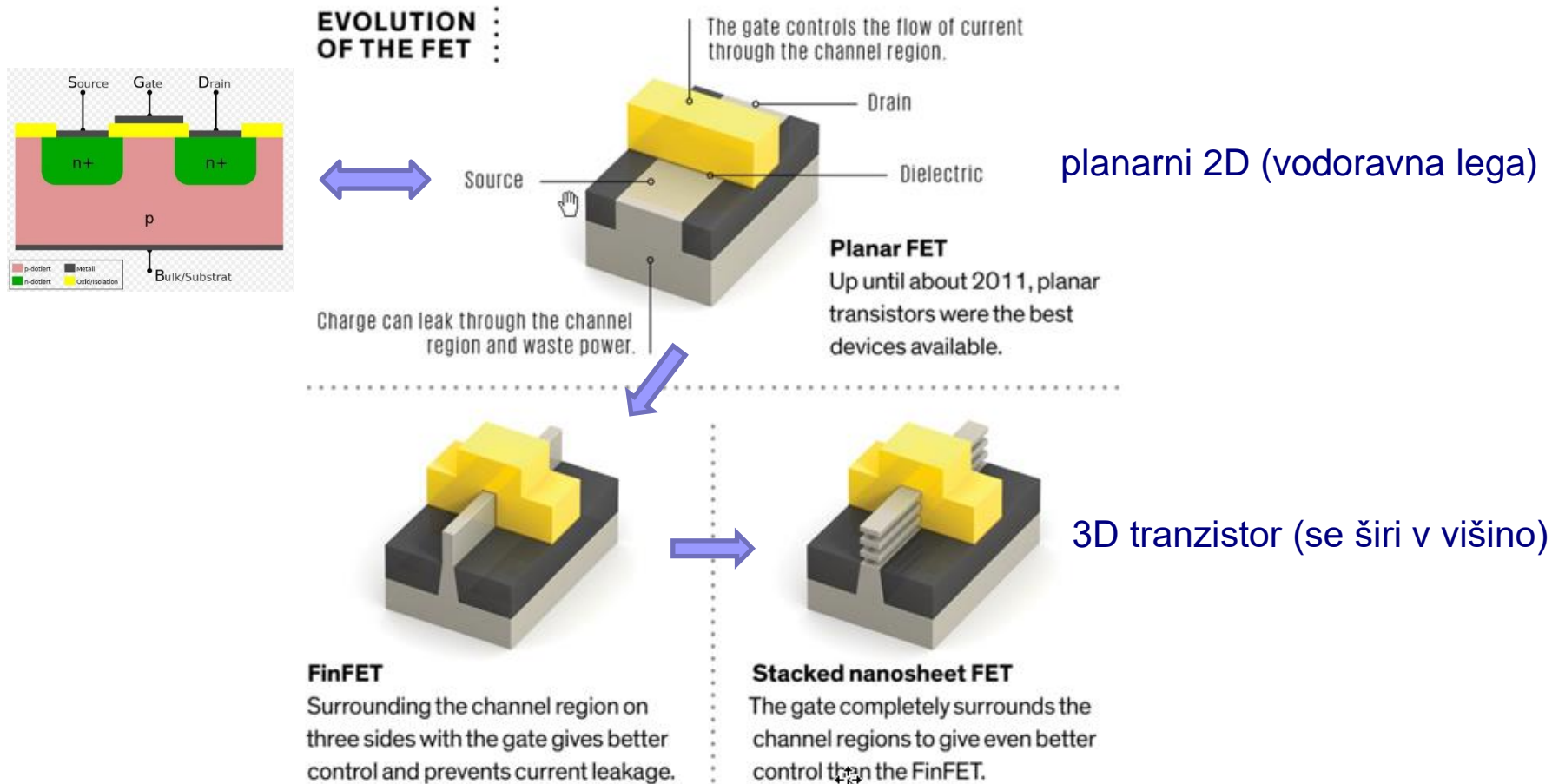

Tranzistor kot del integriranega vezja VLSI

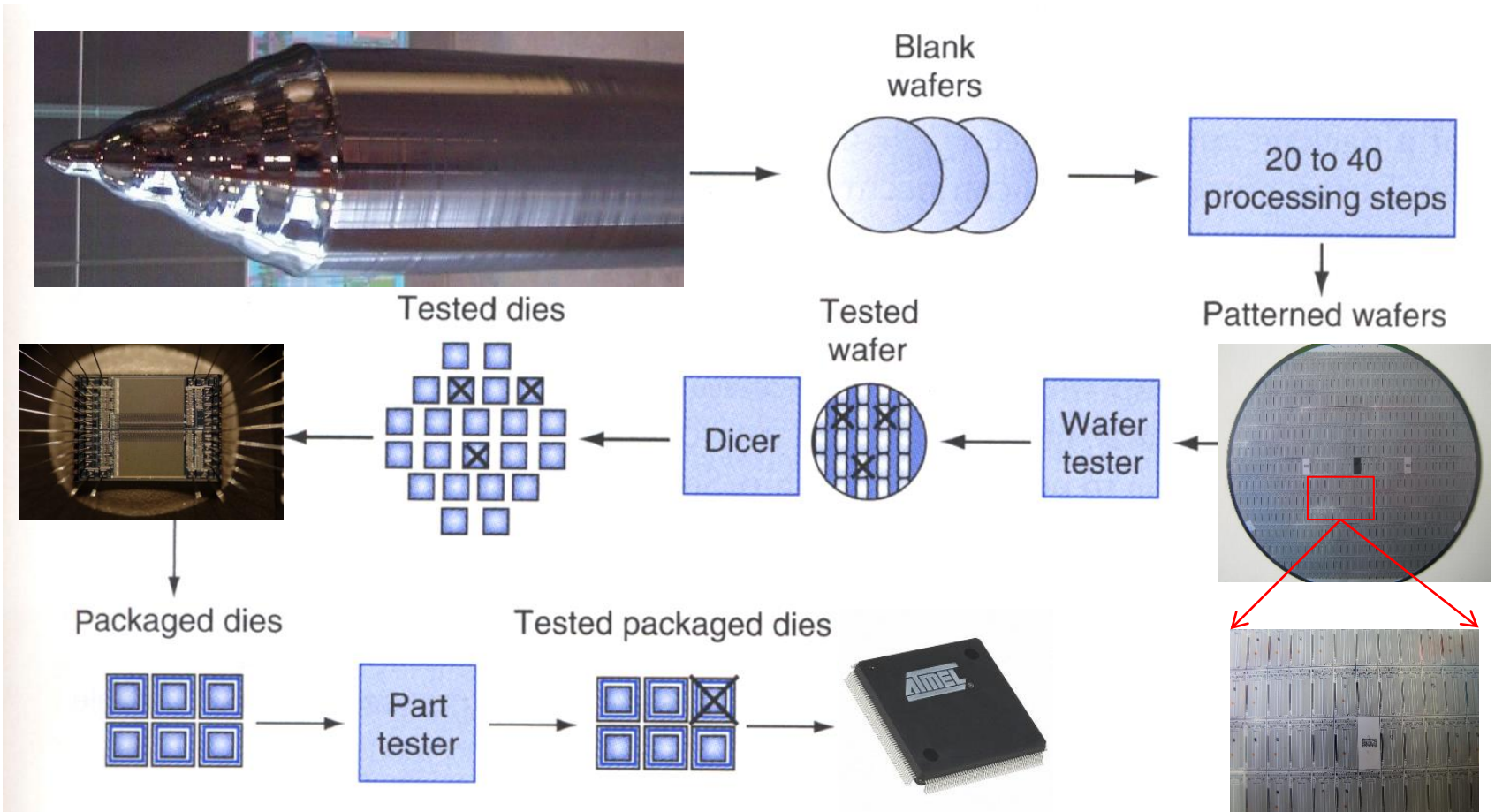
Razvoj tranzistorjev v najsodobnejših vezjih:

- prehod iz vodoravne (2D) v navpično obliko (3D) -> manjša površina, večja gostota !!!

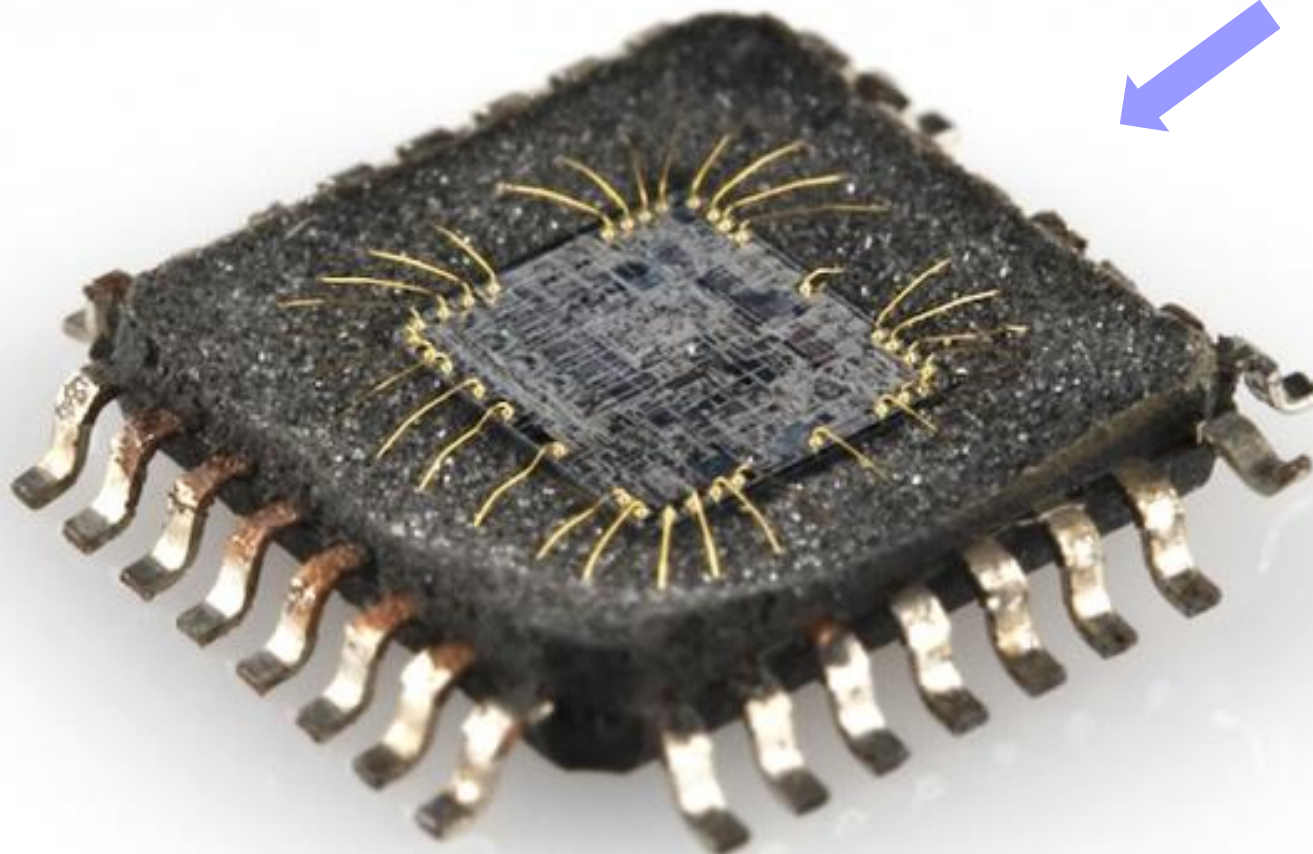
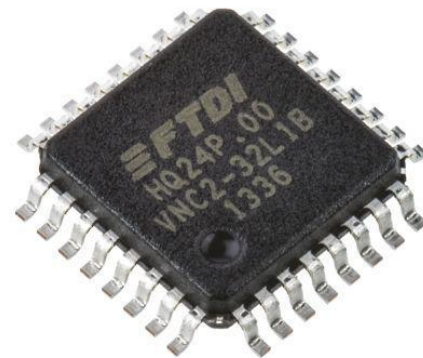
Premer Si atoma je 0.24nm!!!

Postopek izdelave VLSI čipa

David A. Patterson, John L. Hennessy:
Computer Organization and Design, Fourth Edition

VLSI čip - notranjost

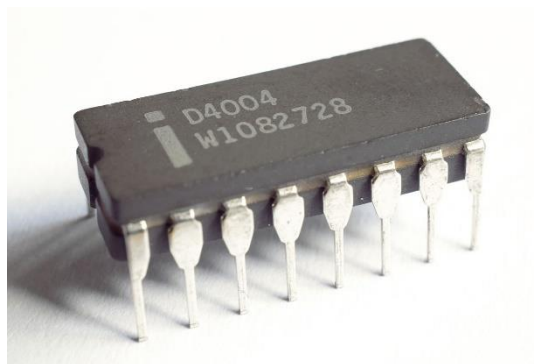
- ? nm proces („feature size ? nm“)
 - Parameter **feature size** pri integriranih vezjih v največji meri določa število tranzistorjev na integriranem vezju in tudi njihove lastnosti
 - Določa **najmanjšo možno velikost** kateregakoli objekta na integriranem vezju
 - Objekt je lahko del tranzistorja, povezovalna žica, presledek med dvema objektoma. Celoten tranzistor je običajno večji
 - Število tranzistorjev na čipu je odvisno od površine, ki jo zaseda tranzistor, zato se **število tranzistorjev povečuje s kvadratom zmanjševanja parametra feature size**

■ problemi sodobnih VLSI tehnologij

- hitrost preklopa tranzistorjev narašča zelo počasi
- hitreje narašča gostota tranzistorjev (elementov) -> PARALELIZEM
 - hitrost naraščanja gostote je vse bolj omejena
- dimenzije elementov vedno manjše -> TEŽAVE
 - sprošča se odvečna toplota -> ODVAJANJE, HLAJENJE
 - manjša odpornost na motnje

Primer 1:

- prvi procesor na enem čipu **Intel 4004** (leto 1971)
 - **2.250** tranzistorjev na ploščici 3,2 x 4,2 mm
 - **10 μm** proces (feature size 10 μm = 10×10^{-6} m = 0,00001 m, človeški las ima premer približno 100 μm)
 - **16** kontaktov
 - Izvedba ukaza 10,8 μs (= 0,0000108 s) ali 21,6 μs
 - Poraba **1,0 W**
 - Cena (preračunana na današnja razmerja) \$26

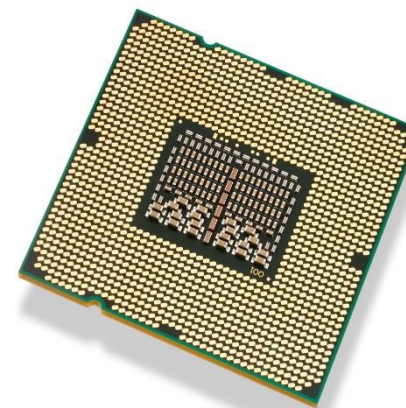
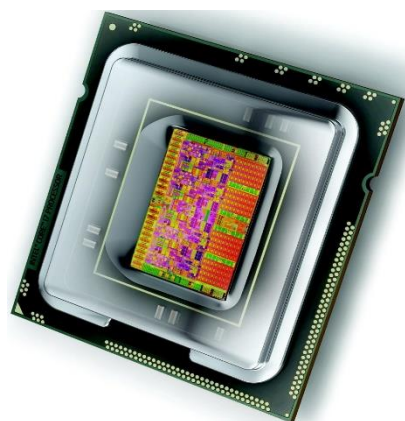
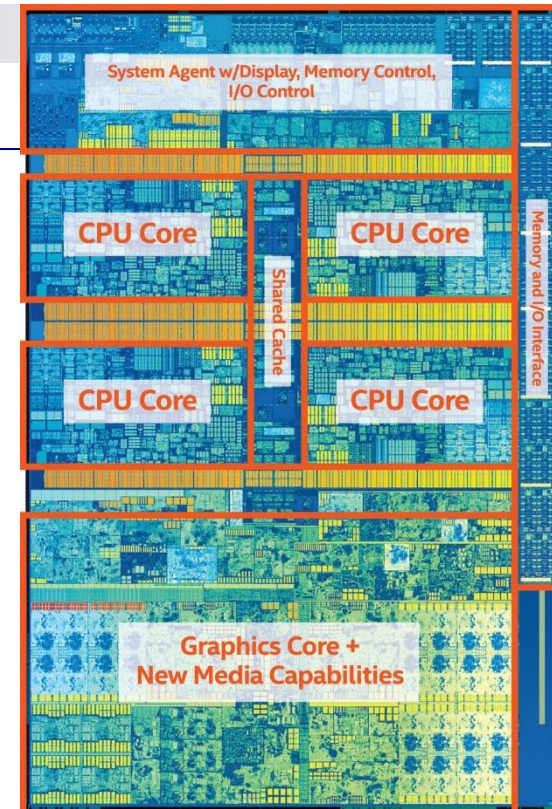

Primer 2:

■ Procesor Intel i7 7700

(mikroarhitektura Kaby Lake 7. generacija leto 2017):

- Število transistorjev - Intel tega podatka ne objavlja več
- **14 nm** proces ($14\text{nm} = 14 \times 10^{-9} \text{m} = 0,000000014 \text{m}$)
- Velikost čipa - Intel tega podatka ne objavlja več
- **4 jedra** (4 procesorji, 8 niti), grafični procesor
- **1155 kontaktov**
- Poraba (TDP) **65 W**
- Priporočena cena (Intel) 303 \$ - 312 \$

Primer 3:

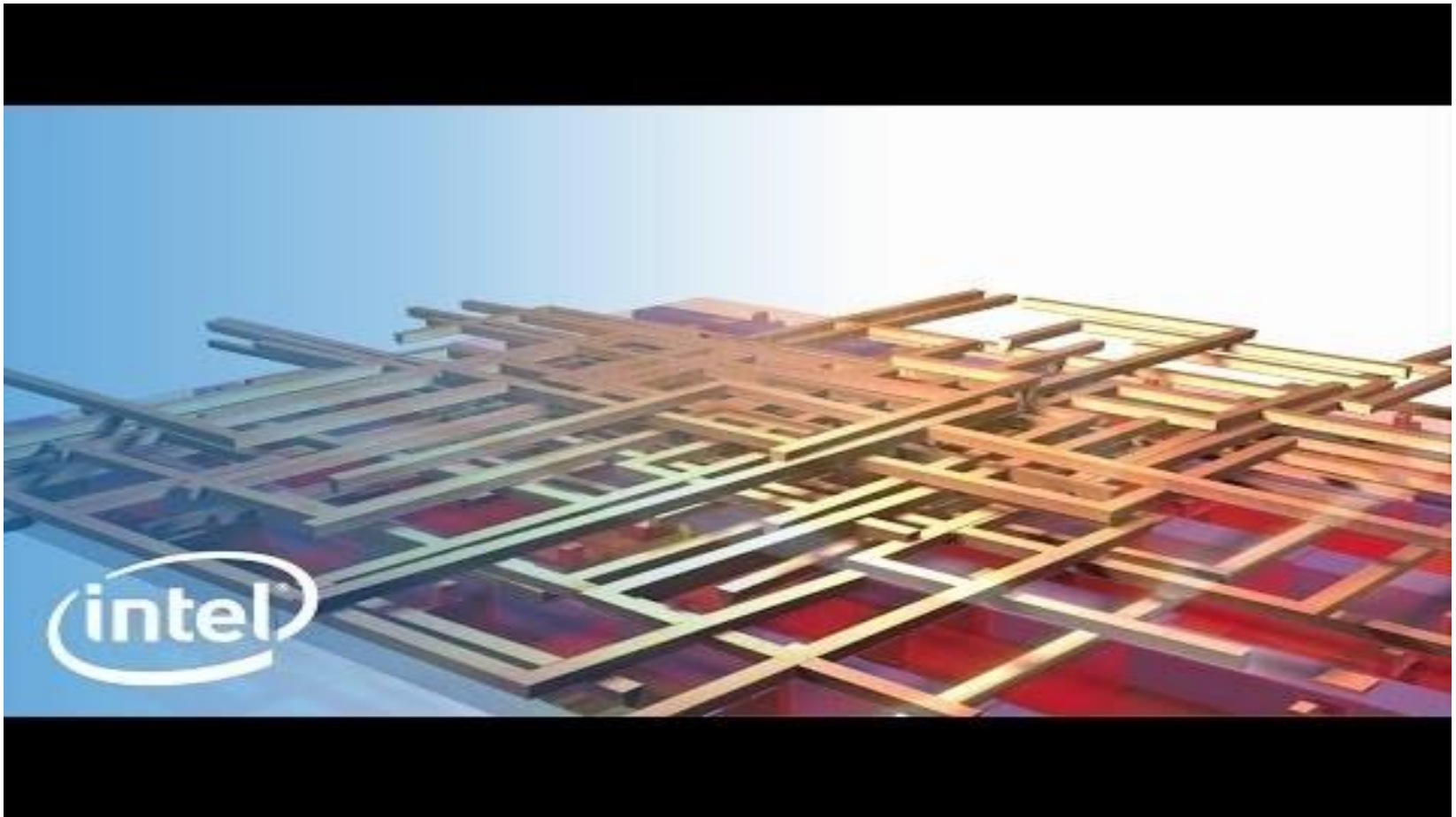
■ Procesor Intel i9-11900

(mikroarhitektura Rocket Lake 11. generacija leto 2021):

- Število transistorjev - Intel tega podatka ne objavlja več
- **14 nm** proces ($14\text{nm} = 14 \times 10^{-9} \text{m} = 0,000000014 \text{m}$)
- Velikost čipa - Intel tega podatka ne objavlja več
- 8 jeder (16 niti), grafični procesor
- **1200 priključkov**
- Poraba (TDP) **65 W**
- Priporočena cena (Intel) 439 \$ - 449 \$

Intel: The Making of a Chip with 22nm/3D Transistors (Youtube Video)

https://www.youtube.com/watch?v=d9SWNLZvA8g&ab_channel=Intel